

สัมนา : อุดมการการเมืองและเศรษฐกิจ

สัมนา ณ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันเสาร์ที่ 13 กุมภาพันธ์ 2514 เวลา 09.15-10.45 น.

ผู้ร่วมสัมนา :

- กระมล ทองธรรมชาติ รองศาสตราจารย์ ประจำแผนกวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ไชยคร หัตถานนท์ อาจารย์ประจำแผนกวิชาเศรษฐศาสตร์ระหว่างประเทศ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- วรพุทธิ ชัยนาม อาจารย์พิเศษ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2513
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา อาจารย์ประจำแผนกวิชาเศรษฐศาสตร์ระหว่างประเทศ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้จัดสัมนา : ฉัตรทิพย์ นาถสุภา

ฉัตรทิพย์ : สวัสดีครับ วันนี้อย่างที่เรากลางจะมาพูดคุยกันเรื่องอุดมการการเมืองและเศรษฐกิจ ผมได้ตั้งประเด็นที่จะพิจารณาไว้ 3 ประเด็นด้วยกัน คือ .—

ประการแรก น่าจะพิจารณาว่าอุดมการมีความหมายอย่างไร ? และสำคัญอย่างไร ? โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศที่กำลังพัฒนาอย่างเมืองไทยเรา นี้ มีความสำคัญอย่างไร ? มีอุดมการเฉพาะอันใดใหม่ ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันมากในประเทศที่กำลังพัฒนา ? ในการพูดนี้เราจะพูดทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ

ประการที่ 2 ในประเทศไทยมีอุดมการ

ใดที่สำคัญบ้าง ? ในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา ในปัจจุบัน ? และถ้ามีหรือไม่มี ผลของการมีและไม่มีนั้นมิอย่างไรต่อโครงสร้างและการพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองของไทย ? และนำพิจารณาด้วยว่าทำไมถึงมี ? ทำไมถึงไม่มี ?

ประการที่ 3 เราควรมีอุดมการอย่างไรในอนาคต ? เพราะเหตุใด ? และเราจะมีแนวทางที่จะไปถึงอุดมการที่พึงไว้ได้อย่างไร ? ทำอย่างไรอุดมการจึงจะแพร่หลายไปสู่คนส่วนรวม ? ไม่ใช่กักกันแต่เฉพาะระหว่างผู้รู้หรือผู้ที่ใช้ความถึกอย่างมากบางกลุ่มเท่านั้น

ผมอยากจะเริ่มในประเด็นแรกก่อน และถ้าท่านผู้สนทนาท่านอื่นจะเพิ่มเติมประเด็นของผมก็ย่อมทำได้ ผมอยากจะเริ่มว่าอุดมการมีความหมายอย่างไร ? และมีความสำคัญอย่างไร ? โดยเฉพาะในประเทศที่กำลังพัฒนา

กระมล : สำหรับเรื่องความหมายของอุดมการ ผมได้เคยศึกษาความหมายและได้เคยให้ความหมายไว้ในบทความซึ่งผมเคยเขียนไว้ ความหมายกว้าง ๆ ซึ่งผมคิดว่าตรงกับประเด็นที่เรากำลังพูดถึงนั้น อุดมการคือ ระบบความคิดหรือแนวความคิดที่มีส่วนผลักดันให้เกิดพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งของมนุษย์ คือทำให้คนเรานั้นมีความต้องการที่จะกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้บรรลุถึงจุด ๆ หนึ่ง ซึ่งเราถือว่าดีเลิศ หรือมาทำให้คนเรากว้างทำอย่างใดอย่างหนึ่งที่อาจจะเป็นการทำลายสภาวะการณ์อันหนึ่งซึ่งคนถือว่าดีเลิศอันนั้น ผมยกตัวอย่างง่าย ๆ อย่างอุดมการทางศาสนา ทำให้คนอยากทำนุโยกทำนุ โยงกัน อยากให้ทำอย่างนั้นทำอย่างนี้ เพื่อจะไปสู่จุดอันหนึ่งซึ่งในศาสนาเราก็เรียกว่า ไปสู่นิพพานอันเป็นความสุขอันเลิศในความคิดของศาสนาพุทธ แล้วก็ทำให้คนเราไม่อยากจะทำอะไรที่จะไปทำลายภาวะอันเลิศที่เราเห็นอยู่ในความคิดเสีย นี่แหละครับ เป็นความ

หมายกว้าง ๆ ที่ผมคิดว่าเป็นความหมายของคำว่าอุดมการซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า ideology

ฉัตรทิพย์ : อาจารย์ไพจิตร กับคุณวรพุทธิ มีเพิ่มเติมไหมครับสำหรับความหมายอันนี้ ?

วรพุทธิ : ผมก็เห็นคล้ายในหลักกว้าง ๆ ที่พูดถึงเกี่ยวกับอุดมการนี้ อย่างที่อาจารย์กระมลว่าก็ถูกต้องแล้วในแง่ที่ว่า อุดมการนี้มันกว้างกว่าที่จะเป็นคำเฉพาะในทาง การเมือง หรือการเศรษฐกิจ มันมีได้หลายแขนงด้วยกัน ก็มันแล้วแต่ว่าอุดมการณ์ของเราคืออะไร ? ถ้าหากว่าเป็นอุดมการที่ค่อนข้างจะสมบูรณ์ย่อมจะมีแนวทางในการที่จะชี้ชวนให้มวลชนหรือกลุ่มชนกระทำการเพื่อที่จะบรรลุสู่เป้าหมายอันนั้น

ในกว้าง ๆ นี่ผมก็ไม่มีปัญหาอะไร อาจารย์ไพจิตรมีปัญหาอะไรไหมครับ ?

ไพจิตร : ถ้าหากว่าเราจะดูเฉพาะทางด้านความหมายหรือนิยามของอุดมการ ผมก็รู้สึกว่าจะไม่มีอะไรเพิ่มเติม แต่ว่าอยากจะเติมเพียงแต่ว่าความจริงเราดูลักษณะของอุดมการในทางที่มันเป็นอยู่แล้ว เราควรดูมากกว่านั้นว่า ทำไมถึงได้เกิดอุดมการขึ้น ? ซึ่งถ้าหากเราพูดถึงตามความจริงแล้ว ผมรู้สึกว่าจะพูดยากอยู่นาน อาจจะไม่จบก็ได้ เพราะตามหลัก ผมคิดว่ามันควรที่จะเป็นมา

จากลักษณะของการผลิตและลักษณะของ
ทางคำนวณเปรียบเทียบระหว่าง proportion of productive forces ต่าง ๆ หมายถึง
แรง อาจจะเป็นแรงต่อสู้หรือสัดส่วนเปรียบเทียบ
เทียบในด้านการผลิตระหว่าง force ต่าง ๆ
productive force ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ทำให้เกิด
เกิดอุดมการณ์ขึ้นมา ก็ทำให้เกิดสังคมขึ้นมา
ก่อน เมื่อเกิดสังคมแล้วพวกอุดมการณ์เหล่านี้
ก็เป็นแต่เพียงการแสดงออกของสังคมนั้น
เอง เพราะฉะนั้น ปัญหาที่ว่าอุดมการณ์สำคัญ
อย่างไร มีความสำคัญน้อยกว่าปัญหาที่ว่า
ทำไมถึงมีอุดมการณ์อย่างหนึ่งขึ้นมาในสังคม
อันนั้น

ฉัตรทิพย์ ผมคิดว่าที่อาจารย์ไพจิตรพูดมานี้
เป็น อีกทาง หนึ่ง รู้สึกว่าจะ ต่าง กับ ของ
อาจารย์กระมลและของคุณวรพุทธิอยู่ คือ
อาจารย์กระมลและคุณวรพุทธิ มองอุดม
การณ์ในลักษณะที่ว่าก่อให้เกิดการกระทำ คือ
เกิดเป็นความคิดขึ้นมาก่อนว่าสิ่งใดดีเลิศ
เป็นความคิดใน abstract แต่อาจารย์ไพจิตร
มีความเห็นว่า อุดมการณ์นั้นเป็นเพียงแต่เงา
สะท้อนของสภาพการผลิต สภาพทางเศรษฐกิจ

วรพุทธิ ไม่เชิงอย่างนั้น ที่ผมบอกว่าผมเห็น
ด้วยในคำนิยามกว้าง ๆ ที่ อาจารย์กระมลว่า
นั้น โดยเหตุที่ว่า ผมถือว่าอุดมการณ์เป็นแนว

ความคิดของคนในแต่ละสังคม ซึ่งแน่นอน
ที่สุดที่คนจะคิดขึ้นมา ในบางกรณีเป็น
abstract คิดขึ้นมาโดยความเพ้อฝันก็ได้ แต่
ปรกติกแล้ว มันเป็นเรื่องสะท้อนออกมาว่า
บุคคลที่คิดอุดมการณ์นั้นย่อมตระหนักหรือ
สำนึกในสภาพของสังคมของตัวเองอย่าง
ไร และแน่นอนถ้าหากว่าเราจะพูดถึงในแ่ง
ละประเทศในแต่ละสังคมในขณะใดขณะหนึ่ง
อุดมการณ์ควรจะเป็นอย่างไร หรือเป็นอย่างไร
สาเหตุมันก็อยู่ที่สังคมหรือสภาพของสังคม
อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะฉะนั้นผมจึงไม่
ได้เข้าไปในประเด็นนั้น เพราะเราถือว่ามัน
เป็น หลักกรรมตาในการวิเคราะห์เกี่ยวกับ
อุดมการณ์

ฉัตรทิพย์ หมายความว่า คุณวรพุทธิเห็น
ว่าอุดมการณ์นั้นจะมาจากความคิด abstract
โดยบริสุทธิ์ก็ได้ หรือมาจากสภาพความเป็น
จริงก็ได้ คือมีที่มาได้ทั้ง 2 อย่าง

วรพุทธิ ส่วนมากในกรณีที่เป็นอุดมการณ์ที่มี
พลังมาก ๆ หรือพลังที่สามารถจะเปลี่ยนแปลง
อะไรได้ย่อมจะต้องเกิดจากความเป็น
จริงหรือพื้นฐานที่มั่นคง หมายความว่าต้อง
สังเกตจากสภาพของสังคม ส่วนอุดมการณ์ที่
เป็นความเพ้อฝันหรือ utopian outlook นั้นก็
อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งก็เป็นที่ยอมรับแล้วว่า
utopian idea ต่าง ๆ นานาที่มันไม่อาจจะมี

พลังในตัวของมันเองได้นานนัก เพราะว่า
ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง

ฉัตรทิพย์ : อาจารย์กระมล มีความเห็นอย่างไร
ครับ

กระมล : ผมขอเสริมต่อจากที่คุณวรพุทธิ์ว่า
เป็นความจริงที่เกี่ยวในความหมายอันแรกที่
ผมพยายามให้ไว้ ผมก็ไม่ได้หมายความว่า
จะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาลอยๆ อุดมการที่คน
จะคิดขึ้นมาเพื่อใช้เป็นแนวทางสำหรับก่อให้เกิด
เกิดพฤติกรรมหรือก่อให้เกิดขบวนการของคน
มาก ๆ ในสังคมนั้นมันจะต้องสะท้อนภาพ
สะท้อนสถานะที่เป็นจริงในสังคมนั้น มิ-
ฉะนั้นจะเป็นอย่างที่คุณอาจารย์วรพุทธิ์ว่า คือ
มันจะไม่กลไก ไม่โน้มน้าวใจชี้ชวนให้เกิด
การกระทำหรือเกิดขบวนการ (movement)
แล้วต่อไปมันจะสูญหายไม่มีความหมายไป
เพราะฉะนั้นผมเห็นพ้องกับอาจารย์ไพจิตร
ที่ว่าอุดมการมีที่มาจากสถานะเฉพาะของสัง-
คม เทียบให้เห็นจะมีน้อยละครับที่อุดมการจะ
เกิดจากความเพ้อฝัน ถึงแม้จะเป็นอุดมการ
ที่เราเรียกว่า utopian มันก็เกิดจากการที่
เรามองปัญหาสังคมอย่างหนึ่ง แล้วก็คิดหา
ทางแก้ อย่างที่ว่าเลิศลอย จนกระทั่งปฏิบัติ
ไม่ได้ ที่เราพูดถึง More เขียนเรื่อง Utopia
ที่จริงที่ More เขียนครั้งนั้นก็แสดงภาพ
สังคมในยุโรปหรือในอังกฤษสมัยนั้น แต่แก

วาดภาพไว้ไกลเกินไปจนกระทั่งไม่สามารถ
นำมาปฏิบัติได้ มาถึงสมัย Karl Marx ได้ทำ
ให้มัน realistic ขึ้นไปหน่อย และอธิบาย
ถึงการกระทำที่จะไปสู่อุดมการณ์นั้นเสียด้วย
เราก็น่ามาบ่นกันอีกว่า อุดมการของ Marx
ก่อนข้างจะเพ้อฝันไปมากที่เกี่ยวในสังคมนั้น
ปลายที่มวลมนุษย์จะเคลื่อนไปสู่

ฉัตรทิพย์ : ผมเองก็มีความเห็นคล้ายกับท่าน
ผู้สนทนาท่านอื่น อุดมการคือสิ่งที่เชื่อม
ระหว่างปรัชญากับการกระทำ คือเชื่อม
ระหว่างความคิดกับความเป็นจริง แม้ว่า
อุดมการเป็นสิ่งที่ได้รับมาจากการพิจารณา
สภาพสังคม แต่อุดมการก็ไปไกลกว่านั้น
คือได้วางแนวทางซึ่งความจริงอาจยังไม่ได้มี
อยู่ในสังคมนั้นไว้ด้วย คือวางแนวทางไปสู่
อนาคตไว้ด้วย คือเป็นการมองแนวทางใน
ทางความคิดไว้ก่อน แล้วพยายามวางทาง
ปฏิบัติด้วยว่าทำอย่างไรจะไปถึงจุดหมายของ
แนวทางอันนั้น ซึ่งกล่าวได้ว่า อุดมการ
เป็นเรื่องของความเป็นจริง และเป็นเรื่อง
ของความคิดด้วยในเวลาเดียวกัน คือเปลี่ยน
แปลงความเป็นจริงปัจจุบันไปสู่สภาพซึ่งจะ
เกิดขึ้น ทั้งที่อาจารย์กระมลพูดไว้ในตอนต้น
อันนี้รู้สึกที่เราเห็นด้วยกันทุกคน

ผมอยากถามต่อไปว่า อุดมการนี้
สำหรับ ประเทศที่กำลังพัฒนาเกี่ยวพันกัน

อย่างไร? อุดมการณ์มีความสำคัญมากขึ้นเป็นพิเศษหรือเปล่า?

กรรมล : สำหรับเรื่องนั้นะครับ ถ้าเราจะมาพูดใน วงกว้าง ว่า อุดมการณ์ กับ ประเทศ กำลังพัฒนามันมีความเกี่ยวพันกันอย่างไร แล้วละก็ อาจจะมีย่อยกเว้นมากมายทีเดียว แต่ว่าประเทศที่กำลังพัฒนาเป็นคำที่มีความหมายกว้างอยู่มาก ผมจะขอลงมาสู่เรื่องเฉพาะรายหรือเป็นรายประเทศไปเลย

สำหรับประเทศที่กำลังพัฒนาที่มีพื้นฐานมาจากอดีตกาลเคยเป็นอาณานิคมอุดมการณ์ก็ค่อนข้างจะมีความสำคัญมาก อุดมการณ์แรกที่ใช้เป็นจุดเริ่มต้นของการกระทำต่างๆ ในประเทศที่กำลังพัฒนาก็เห็นจะเป็นอุดมการณ์ศาสนา อันนี้คู่ได้จากอินโดนีเซีย คู่ได้จากพม่า สมาคมที่เป็นจุดเริ่มต้นของขบวนการชาตินิยมก็มาจากสมาคมทางศาสนา ของอินโดนีเซียก็ศาสนาอิสลามของพม่าก็ศาสนาพุทธ และจากนั้นมาก็มาเป็นอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจและการเมืองเข้ามาเป็น สิ่งคลไคลใจให้เกิดการกระทำขึ้นมาอีก ซึ่งออกมาในรูปของสมาคมหรือขบวนการ ทางด้านเศรษฐกิจ เอา ความกึก มาจากทางด้านตะวันตกของ Marx บ้าง ของพวกเสรีนิยมบ้าง แล้วก็เอามาจากทางด้านลัทธิประชาธิปไตยบ้าง มาประกอบ กันก็ มา ผลัก

กันให้เกิดขบวนการต่าง ๆ ขึ้นในประเทศที่อยู่ใต้อาณานิคม หลังจากได้เอกราชแล้ว บางประเทศก็นำเอาอุดมการณ์อันเก่าๆ มาใช้ อยู่เรื่อย เพื่อที่จะเรียกร้องให้เกิดการกระทำในหมู่ประชาชนเพื่อจูงใจให้ประชาชนหันมาสนับสนุน นโยบาย ของ รัฐบาล ใน เรื่องใด เรื่องหนึ่งที่รัฐบาลประสงค์จะนำมาใช้ปฏิบัติ ยกตัวอย่างเช่น อินโดนีเซียเป็นประเทศซึ่งกลุ่มผู้นำของประเทศใช้ อุดมการณ์เป็นเครื่องมือในการจูงใจให้ชาวอินโดนีเซียสนับสนุนนโยบายของรัฐบาล แต่เอามาใช้มากเกินไปจนกระทั่งไม่สอดคล้อง กับ สภาพความเป็นจริง ครั้นสุดท้ายที่ผมจำได้ชูการ์ โนพยายามสร้างอุดมการณ์หนึ่งให้ชาวอินโดนีเซียยอมรับก็คือว่า อินโดนีเซียนี้มีภารกิจที่จะต้องนำการปฏิบัติของประเทศที่เกิดขึ้นใหม่ทั้งหลายให้ไปสู่จุดหมายปลายทาง คือมีชัยชนะเหนือประเทศที่เจริญมาแล้วทั้งหมดที่มีอยู่เก่าก่อน ผลที่สุดอินโดนีเซียก็ต้องเกือบจะพินาศ เพราะว่าการสร้างอุดมการณ์นั้นไกลไปจากสถานะความเป็นจริงที่อินโดนีเซียจะสามารถทำได้ แล้วแนวปฏิบัติที่ชูการ์โนพยายามที่จะสร้างให้คนอินโดนีเซีย บอกให้คนอินโดนีเซียปฏิบัติก็ไม่สามารถจะกระทำได้ ผลที่สุดคนอินโดนีเซียก็ปฏิเสธไม่ยอมรับอุดมการณ์นั้นอีก ชูการ์โนก็หมดอำนาจลงไปในที่สุด

แต่สำหรับบางประเทศอย่างของไทย เราอย่างนี้ คนไทยเรามีอุดมการทางศาสนา มีมานานแล้ว และไทยเป็นประเทศที่ค่อนข้างจะยึดศาสนาพุทธอย่างเคร่งครัดอยู่ในด้านความเชื่อถือ พอมาในการปฏิวัติเปลี่ยนแปลง การ ปกครอง 2475 นั้น อุดมการที่มีส่วนในการคลอใจให้กลุ่มผู้นำไทยรุ่นนั้น หรือคนหนุ่มรุ่นนั้นปฏิบัติต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองในครั้งนั้นเป็นอุดมการประชาธิปไตยตะวันตกและทางเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมมาช่วยสร้างแนวความคิดให้กลุ่มบุคคลที่เรียกว่าคณะราษฎร ในครั้งนั้นแล้ว ตอน หลัง ๆ มา อุดมการ ก็เริ่มเสื่อมอิทธิพลไป เป็น เรื่อง ตรงกัน ข้าม กับ ของ อินโดนีเซียเลย ในแง่ที่ว่าอินโดนีเซียพยายามรักษาส่งเสริมอุดมการตลอดเวลาเพื่อจงใจให้เกิดการกระทำในสังคม แต่ของไทยเรานี้อุดมการเริ่มหาย ๆ ไป กลายเป็นผลประโยชน์ส่วนตัว ซึ่งขัดแย้งกันมาอยู่ในหมู่กลุ่มคณะราษฎร แล้วเลยแตกแยกกันไป ในระยะหลัง จนกระทั่งมาบัดนี้เราก็เลยบอกว่าเราไม่มีอุดมการเสียแล้วในการที่จะมาช่วยฝึกกลุ่มคนหนุ่ม หรือกลุ่มชนส่วนใหญ่ให้เห็นพ้องกัน ในภาวะการอันใด อันหนึ่งที่เรารู้สึกว่าดีเลิศ แล้วพยายามหาแนวทางที่คิดว่าจะปฏิบัติได้ แล้วทำ

อย่างนั้นเพื่อไปสู่จุดหมายปลายทางที่เราปรารถนา เพราะฉะนั้น ความสำคัญของอุดมการนั้นจึงมีมากในประเทศที่กำลังพัฒนา แต่ปัญหาที่ผมมองก็คือว่าทำอย่างไรเราจะให้อุดมการนี้ไปถึงประชาชน รักษา มันไว้อย่าให้มันสลายตัวไป แล้วพยายามกำหนดแนวทางให้มันสอดคล้องกับความสามารถของประชาชนและของสังคม เพื่อจะได้ก้าวไปสู่สถานะที่เราถือว่าดีเลิศนั้นได้โดยไม่ต้องล้มเหลวกลางคันอย่างที่ประเทศอินโดนีเซียได้ประสบมาแล้ว

ไพจิตร : ความจริงเรื่องอุดมการเกี่ยวกับประเทศที่ค่อยพัฒนา ผมใช้คำว่า “ค่อยพัฒนา” ผมไม่ยอมใช้คำว่า “กำลังพัฒนา” เพราะว่าผมไม่เชื่อว่าประเทศที่ค่อยพัฒนาจะพัฒนาได้ อันนี้มาจากความหมายที่ผมให้เมื่อกี้เกี่ยวกับอุดมการนั่นเอง อุดมการนี้เวลาเราพูดถึงมักพูดถึงลอย ๆ ว่าจะนำไปถึงจุดดีเลิศ เพราะฉะนั้น ประเทศที่ค่อยพัฒนาอาจจะทั้งเป็นหลักที่จะแนะนำการกระทำอย่างที่ว่าอาจารย์ถามว่าเมื่อกี้

ผมสงสัยว่าสิ่งสำคัญกว่านั้น คือว่า อุดมการเพื่อจะทำอะไร มาจากชนชั้นไหน? เพราะว่าตามความหมายที่ผมบอกเมื่อกี้ อุดมการนี้ของบุคคลแต่ละบุคคลก็มาจากชั้นของบุคคลนั่นเอง คือ สภาพของ

สังคมมันเป็นไปทั้งประเทศ ไม่จำเป็นต้องเลือกเฉพาะคนจนหรือคนรวยก็ได้ คือทุกคนเกี่ยวกับสังคม ศาสนา และอะไรก็ตามจะทำให้ทุกคนมีความกึกกัลล้ายๆ กัน เพราะฉะนั้น อุทุมการที่ออกมาจะเป็นเงาสะท้อนของสังคมอันนั้น เพราะฉะนั้น ถ้าหากว่าเป็นอุทุมการที่ต้องการจะรักษาระบบเก่า โครงสร้างอันเก่า ผมคิดว่าไม่มีทางที่จะไปรอด เพราะว่าระบบสังคมของประเทศก๊อปปี้พัฒนานั้นเป็นทวิการที่ทำให้ประเทศนั้นๆ ก๊อปปี้พัฒนา เพราะฉะนั้น ทราบใดที่เรายังรักษาอุทุมการที่มีจุดมุ่งหมายที่จะรักษาระบบเก่าก็จะไม่มีทางที่จะทำให้ประเทศเหล่านั้นเปลี่ยนจากประเทศก๊อปปี้พัฒนามาเป็นประเทศที่พัฒนาได้ เพราะว่าพัฒนานั้น สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ human factor เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะมีความก้าวหน้าก็ตาม ถ้าหากว่าคนที่ทำสิ่งเหล่านั้นไม่พร้อมหรือว่าไม่มีความรู้สึก หรือว่าไม่มีความรู้พอเกี่ยวกับสถานการณ์ของประเทศตัวเองแล้ว สิ่งที่เขาต้องการอย่างแท้จริงจะไม่มีทางไปได้

ฉัตรทิพย์ : ผมคิดว่าที่อาจารย์ไพจิตรบอกว่า อุทุมการเป็นเรื่องของคนเป็นกลุ่มหรือคนในชั้นโคชั้นหนึ่งนี้ อันนี้คงเป็นจริงเฉพาะอุทุมการทางซ้ายสุดหรือขวาสุด คืออุทุมการ

คอมมิวนิสต์ หรืออุทุมการอนุรักษนิยม แต่อุทุมการอย่างอุทุมการประชาธิปไตยน่าจะเป็นอุทุมการทั่วไปของคนทั้งสังคม

ไพจิตร : ผมว่าเป็นไปไม่ได้ เพราะว่าสิ่งเหล่านี้มันออกมาจากโครงสร้างของสังคม เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะอยู่ซ้ายสุด ขวาสุด หรือตรงกลางก็ตาม แต่ถ้ายังยอมรับลักษณะสังคมอันนั้น ทุกคนจะมีอุทุมการที่จะมุ่งไปที่จุดเดียวกัน ทุกคนถูกกำหนดมาให้กึกเหมือนกัน

ฉัตรทิพย์ : แต่อุทุมการเป็นการมองไปในอนาคตด้วย

ไพจิตร : แต่การมองไปในอนาคตมองจากจุดเริ่มต้นอันไหน และในอนาคตนั้นคนที่ถูกกำหนดมาให้มองอนาคตอย่างหนึ่งจะมองไปอย่างหนึ่ง ไม่เหมือนกับคนที่ถูกกำหนดมาอีกอย่างหนึ่ง

วรพุทธิ : ที่ผมอยากมองอีกแง่ คือว่าเวลาเราพูดถึงอุทุมการ เราไม่ควรมองว่าเป็นปัญหาเรื่องซ้ายหรือขวา หรืออะไรอย่างนั้น แต่การมองอุทุมการในแง่ที่มันมีหน้าที่ในตัวของมันเอง เราควรมองว่าอุทุมการมีบทบาทอย่างไรในอันที่จะนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงต่อสภาพที่เป็นอยู่ พอเรามองเห็นแก่นนี้แล้ว อาจารย์ไพจิตรพูดมาก็เห็นได้ชัดขึ้น เพราะว่า เวลาเรามองสภาพปัจจุบัน

แต่ละคนในแต่ละฐานย่อมมองสภาพปัจจุบันว่าจะปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้นอย่างไรได้ แต่ถ้าเราก็คงจะเปลี่ยนแปลงและทำให้อุดมการณ์ที่เราศึกษากลายเป็นขบวนการขึ้นมา นี่เป็นอีกระบบหนึ่งแล้ว เพราะว่า คน ๆ เดียวกัน นี่ ซึ่ง อาจเป็น อย่าง ที่ อาจารย์ โฟจิกร ว่า เป็น “ชนชั้น” ซึ่งผมเชื่อว่าสำหรับประเทศที่ด้อยพัฒนามันค่อนข้างไม่ตายตัวนัก ก็อาจเป็นไปได้ว่าผู้ที่มีความรู้สามารถศึกษาปัญหาปัจจุบันแล้วใช้ความคิดของตัวเองวิเคราะห์ว่ามีทางออกทางเลือกอะไรบ้างที่ใกล้เคียงกับความต้องการ และสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงที่คนส่วนใหญ่ประสบอยู่อย่างไร แน่แน่นอนว่าเป็นไปไม่ได้ที่จะให้คิดเหมือนกันหมดทุกคน มันไม่เคยมีในโลกที่ทุกคนแม้แต่ในพรรคคอมมิวนิสต์ หรือผู้นิยมประชาธิปไตยก็ตามที่จะเห็นชอบกับข้ออุดมการณ์อันหนึ่งอันใดตลอดเหมือนกันหมด แต่มันมีส่วนรวมบางส่วนที่จะอำนวยความสะดวกให้มีการปลุกใจหรือรวมใจกันเป็นพลังขึ้นมาได้ คือไม่ใช่ว่าอุดมการณ์จะต้องเริ่มมาจากความคิดของคน “ชนชั้น” เกี่ยวกับผู้สนับสนุนจึงจะมีพลังขึ้นมาได้ มันอยู่ที่สาระของความคิดนั้นต่างหาก ถ้าสาระของความคิดกว้างขวางและส่งเสริมประโยชน์ของส่วนรวมมากเท่า

ใด อุดมการณ์ที่ตามมาก็ย่อมมีการสนับสนุนจากมวลชนมากเท่านั้น ไม่ว่าผู้เสนอความคิดนั้นจะเป็นอาจารย์ หรือทหาร หรือกรรมกร

ที่ผมเห็นว่าเป็นปัญหาสำหรับประเทศที่ด้อยพัฒนาที่เรายังไม่ได้พูดถึงกันก็คือว่า สำหรับประเทศด้อยพัฒนานี้ อุดมการณ์มีความสำคัญมากกว่าประเทศที่พัฒนาแล้วเป็นอันมาก เพราะว่ามันอยู่ในสถานะที่ต้องระดมกำลัง ทั้ง ทาง ด้าน การ เมือง การ เศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ อาจารย์ โฟจิกรว่า เมื่อใกล้คือ human factor หรือพลังทางบุคคล เพราะว่าในประเทศด้อยพัฒนาต้องมีความเสียสละมากกว่า ถ้าเรามองในแง่ผู้ที่ต้องเสียสละ บางคนอาจไม่ต้องเสียสละเลย เพราะว่า ไม่มีอะไรจะเสียสละอีกแล้วนอกจากทนต่อการที่ต้องเสียสละตลอดมา แต่หมายความว่าบุคคลที่จะเปลี่ยนแปลงอะไรได้ในกรณีที่จะเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบประชาธิปไตยทางรัฐสภา ผู้ที่อยู่ในฐานะที่จะเปลี่ยนแปลงอะไรได้ก็ต้องเสียสละมาก และบุคคลเหล่านั้นจะยอมเสียสละพอที่จะให้ความเปลี่ยนแปลงมีความหมายหรือเปล่า ถ้าหากเราต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลงตามอุดมการณ์ อยากจะพัฒนาไปสู่สังคมประชาธิปไตย แล้วนี้ถ้าหากว่า

เรามัวแต่มองเฉพาะในค่านสถาบันที่มีอยู่ว่า มันจะปรับกันไปอย่างโน้นอย่างนี้ อันนี้ผมว่าเราจะไปไม่รอด เพราะว่าไม่มีส่วนสัมพันธ์กับความเข้าใจของนครธรรมคาเลย่ว่า สถาบันที่มีอยู่ เช่นสภาพอย่างนี้มีประโยชน์อะไรสำหรับศาสนา ผมก็ไม่เข้าใจเหมือนกัน และมันสำคัญอยู่ที่ว่า เราจะระดมคน ระดมปัจจัยต่างๆ ได้มากแค่ไหนด้วย อุดมการอย่างนี้ อุดมการซึ่งชาติวิญญาน กระทบผล: อันนี้ผมอยากจะขอเพิ่มเติมที่คุณวรพุทธิ์ว่าไว้ ผมว่าถูกต้องมากทีเดียวแหละครับว่า อุดมการมันจะช่วยระดมพลังต่างๆ ในสังคมเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เพื่อไปสู่จุดหมายปลายทางที่เราถือว่าดีเลิศนั้น ผมขอเพิ่มเติมอย่างที่คุณอาจารย์ไพจิตรว่า ซึ่งก็ถูกว่า การพัฒนาอะไรทั้งหลายแหล่ขึ้นอยู่กับ human factor แต่ปัญหาที่ผมว่านักคิดทั้งหลายขบคิดกันมานาน และผมว่าในเมืองไทยเดี๋ยวนี้ด้วยขบคิดกันว่าทำอย่างไรถึงจะให้ human factor ที่ว่านั่นมันมีประสิทธิภาพในการทำงานแล้วก็เต็มใจที่จะทำงาน เพื่อที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคม อันนี้ผมว่าเป็นปัญหาหนักของเมืองไทยครับ ก็คือว่า human factor ของเรานั้นมันแย่ แย่กันทำงานบ้าง ทำงานกันโดยไม่รู้หน้าที่ของกันบ้าง ต่างคนต่างทำบ้าง บาง

ทีก็มีการทะเลาะเบาะแว้งซึ่งกันและกันค่อนข้างมาก ทั้งนี้ก็เพราะว่า เรายังไม่มีจุดหมายปลายทางที่แน่นอนที่เราถือกันว่าดีเลิศ เรายังไม่เคยมานั่งเถียงกันเลยว่า เราอยากให้เห็นประเทศไทยนี้เคลื่อนไปทางไหน? เราพูดกันว่า พัฒนา พัฒนา พัฒนา แต่เรายังไม่รู้ว่าจะทำให้เมืองไทยนี้มีสถานะเป็นอะไร 10 ปี 20 ปีข้างหน้า แผนพัฒนาของเราก็ยังบอกไม่ชัดแจ้ง คำว่าประชาธิปไตยของเราก็กังขาใจความหมายกันไขว่ไขว่มากในปัจจุบัน ระบบเสรีนิยมหรืออะไรต่างๆ ทางด้านเศรษฐกิจเราก็กังขาไม่ได้เอาพูดกันให้แจ่มชัดว่า อะไรกันแน่ที่เราต้องการเห็นเกิดขึ้นในเมืองไทยในอนาคต เพื่อลูกหลานของเรา หรือคนรุ่นหลังที่จะได้รับ ฉัตรทิพย์: อันนี้เรามาถึงประเด็นข้อที่สองก็คือว่า เราได้สรุปประเด็นแรกไปแล้วว่า อุดมการมีความสำคัญมาก เพราะว่าวางแผนทางของการปฏิบัติเพื่อสู่อุดมคติที่ดีเลิศ โดยมองจากสภาพความเป็นจริงปัจจุบันว่าอะไรเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดปัญหา และเราเห็นด้วยกันว่า ในประเทศที่กำลังพัฒนา การเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งสำคัญ เพราะฉะนั้น อุดมการซึ่งก่อให้เกิดหรือเป็นพลังในทางด้านความคิดให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนี้ ย่อมมีความสำคัญยิ่งเป็นพิเศษ และอย่างที่ คุณ

วาทุทธิ์และอาจารย์กระมลพุด ก็เป็นพลังระดมทรัพยากรทุกชนิดเพื่อนำไปสู่อุดมคติที่ทั้งเอาไว้

คราวนี้ผมขอมาในประเด็นที่สองที่อาจารย์กระมลได้เริ่มไว้ คือในประเทศไทยเราซึ่งเป็นประเทศที่อาจารย์ไพจิตรใช้คำว่า “ค่อยพัฒนา” นี้ ทำอย่างไรจึงจะเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่พึงปรารถนายิ่งขึ้น แต่ผมว่าก่อนที่จะไปถึงปัญหานั้น เราน่าจะตอบปัญหาอีกข้อหนึ่งก่อนว่า ในปัจจุบันหรือในอดีตที่ผ่านมาในประเทศไทยของเรามีอุดมการณ์ใดใหม่? และถ้ามีหรือไม่มีเป็นเพราะเหตุใด?

ไพจิตร: ปัญหานั้นผมว่าตอบยาก เพราะว่าหากดูกันจริงๆ ผมมีแนวโน้มที่จะคิดว่าในประเทศไทยเราในอดีตก็ตาม หรือปัจจุบันก็ตามไม่มีอุดมการณ์อะไรเลย ถ้าในสมัยสมบูรณ์อาณาจักรอยุธยา อุดมการณ์รู้สึกจะไม่มี เพราะว่าความต้องการของกษัตริย์สมัยนั้นก็คือความต้องการของคนทั้งชาติ เพราะว่าถือว่าคนอื่นเป็นทรัพย์สินสมบัติของกษัตริย์ เพราะฉะนั้น ก็หมดปัญหาเรื่องอุดมการณ์ไป การเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศไทยเมื่อปี 2475 ซึ่งเรียกกันอย่างใหญ่โตว่าเป็นการปฏิวัติ ความจริงไม่ใช่การปฏิวัติ บุคคลที่ทำอาจจะมีอุดมคติ ผมยอมรับ

บางคน ไม่ทุกคน แต่ปรากฏว่าไม่มีรากฐานอะไรเลยในประชาชน ประชาชนไม่รู้เสียด้วยซ้ำว่ามีการปฏิวัติ แล้วทำเพื่ออะไร ระบบที่เกิดขึ้นภายหลังก็คือ ระบบเก่านั่นเอง คือระบบเจ้าขุนมูลนาย หรือการกดขี่ข่มเหงประชาชน หรืออะไรก็ตามยังอยู่อย่างเก่า แล้วประชาชนก็ไม่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้อง หรือว่ามีความรู้สึกถึงความสำคัญของตัวเองในระบบสังคม จนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้มันก็ยังเป็นอย่างนั้นอยู่ เพราะฉะนั้น ผมจึงเห็นว่า ประเทศไทยปัจจุบันและในอดีตไม่มีอุดมการณ์อะไรเลย ที่สำคัญว่าอย่างที่ว่าอาจารย์กระมลพุด ทำอย่างไรจึงจะทำให้ประชาชนมีความรู้สึกต้องการทำอะไรสักอย่างเพื่อประเทศ ผมว่ามันขึ้นอยู่กับ *การศึกษา* เพราะว่าปัจจุบันนี้เราพูดถึงคำว่า “เรา” นี้เรามักจะหมายความว่าพวกปัญญาชน หรืออะไรที่เรียกกันซึ่งความจริงอาจมีไม่ถึง 1% ของประเทศไทย คนไทยทั้งหมดไม่ใช่ปัญญาชน เป็นคนที่โง่ เพราะว่าไม่ได้รับการศึกษา เพราะฉะนั้น ไม่รู้เลยว่าประชาธิปไตยก็ดี คอมมิวนิสต์ก็ดี มีความหมายอย่างไร ไม่รู้ด้วยซ้ำแม้แต่ว่าตัวเองถูกกดขี่ข่มเหง หรือได้รับความไม่ยุติธรรมอย่างไหนบ้าง รู้สึกว่ายอมรับเป็นอย่างดี คือ ยอมถูกเข้าต่อหน้าระบบเจ้าขุน

มุลนายซึ่งยังมีอยู่ในปัจจุบันนี้ และยอมรับ อาจเป็นเพราะว่า ศาสนาสอนให้เป็น อย่างนั้น ก็ยอมรับสถานการณโดยถือว่า ตัวเองก็แล้วในฐานะอย่างนั้น เพราะฉะนั้น ทราบโคที่เราไม่เปลี่ยนทางค่านี คือ ไม่ พยายามให้ประชาชนได้รับความรู้ทางค่านี ก็ไม่มีทางที่จะทำอะไรได้ในประเทศไทย

กระมล : อาจารย์ไพจิตรจะลงมาสู่อย่างที่ผม จะพูดอย่างนี้ใหม่ครับว่า ปัญหาความ ชักแย้งหรือทะเลาะเบาะแว้งกันในระหว่าง ข้าราชการกับประชาชน ในปัจจุบันนี้ เพราะว่าเราไม่มีเครื่องเชื่อมทางค่านความ คิดหรือที่เรียกว่าอุดมการ

ไพจิตร : ใช่

กระมล : ถ้าอย่างนั้นหมายความว่าถ้าเรา พยายาม “เรา” ผมก็หมายความว่าเราที่ ก่อนข้างมีความรู้กว่าพ่อแม่ของเราที่ไม่ค่อย มีโอกาสได้รับการศึกษา เราควรมีหน้าที่ ในการเผยแพร่ เพราะว่าเราจะไปหวังให้ ศาสตคามายามีแกมคตินั้น แกคงไม่มีเวลา มาคิดหรือครับ เราก็มีหน้าที่ที่จะต้อง เผยแพร่ให้แก่ได้ทราบ ที่ปัญหาก็อยู่ที่ว่า จะทำอะไรให้ความคตินี้แพร่หลายและ เผยแพร่ไปสู่ประชาชนเพื่อจะได้ให้เกิดการ เข้าใจซึ่งกันและกัน ในหมู่ข้าราชการและ ประชาชน ที่ปัญหาก็คือ ถ้าเราจะแก้ที่

ข้าราชการนี้แหละอาจารย์ว่าจะได้ไหม ?

ไพจิตร : ผมว่าไม่ได้หรอก เพราะว่า ทราบโคที่เราไม่ได้แก้ที่เหตุ แต่แก้ที่ผลจะ ไม่มีประโยชน์ ต้องลงไปถึงรากสุดท้ายคือว่า เปลี่ยนระบบการศึกษานั้นเอง อธิบายว่า ทำไมคนพวกนี้มีสภาพเป็นอย่างนี้ในปัจจุบัน แล้วเขาเองก็คิดว่าควรจะเปลี่ยนสภาพของ เขาอย่างไรบ้าง อันนี้เป็นสิ่งที่ยาก ผมยอมรับว่าเราอาจทำไม่ได้ทราบโคที่เรายังรักษา ระบบของเราอยู่ปัจจุบัน เราอาจต้องเปลี่ยน ระบบอย่างแน่นอน

กระมล : ถ้าจะให้ข้าราชการเป็นผู้นำใน ค่านีจะเป็นไปได้ไหม เคียนี่มันนักทฤษฎี ทั้งหลายแหละว่า ข้าราชการคือ “agent of change” มันจะไปรื้อใหม่ในสภาวะปัจจุบัน ก็เปลี่ยนหัวข้าราชการแล้วมันจะนำไปสู่ การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในสังคมไหม ?

ไพจิตร พุทลอย ๆ อาจจะได้ แต่ผม เห็นว่าพวกข้าราชการเองก็ไม่มีความรู้สึก เหมือนกันในสภาพของตัวเอง ก็เป็นผู้ แทนของระบบโดยที่ไม่รู้เหมือนกันว่า ตัวเองเป็นทาสเหมือนกัน เพราะฉะนั้น ไม่มีทางที่จะไปรื้อ

วรพุทธิ : เมื่อกับบอกว่าเปลี่ยนแปลงได้โดย การศึกษา นี่เห็นด้วยอยากใหมันเป็นอย่าง นั้น แล้วก็ไม่ใช่ว่าคุณไพจิตรเป็นคนแรกที่

คิดว่าจะใช้การศึกษามาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทั้งแต่ไครล์? ทั้งแต่สมัยพวก Moralists โบราโบราณมาถึง Kropotkin มาถึง Bertrand Russell และอีกหลาย ๆ คน นี่ก็แนะนำให้มีการเปลี่ยนแปลงโดยใช้วิธีการทางด้านการศึกษา ซึ่งผมเห็นด้วย ที่นั่นมันมีปัญหายู่ว่าในระบบต่าง ๆ ของแต่ละประเทศ แม้แต่ในประเทศเรา ไครล์ที่คุมการศึกษาอยู่ โอ้มันมันเป็นปัญหาเพราะว่าถ้าหากว่าระบบของเรามันเป็นระบบที่ครอบงำไปทุกแขนงทุกสาขา เศรษฐกิจ สังคม การศึกษาที่ปัจจุบันนี้ท่านทั้งหลายก็เป็นข้าราชการประเภทหนึ่ง ซึ่งมีขอบเขตที่จะต้องปฏิบัติหน้าที่ในลักษณะหนึ่งซึ่งไม่อาจที่จะขัดต่อหลักการใหญ่ของรัฐบาลได้นั้น ผมถือว่าเป็นปัญหาระดับรองลงมา ปัญหาอันแรกที่ผมคิดว่าควรแก้ไขก็คือว่า ขณะนี้เรายังไม่มีอุดมการณ์ เราไม่รู้ว่าเราต้องการอะไรขณะนี้.....

ไพจิตร : นั่นซี ผมบอกเมื่อกี้ว่า แม้แต่ข้าราชการก็ไม่รู้เหมือนกันว่าสภาพเป็นอย่างไร?

กระมล : ก็กราวนี้ถ้าหากว่าเรา ก็เราเป็นข้าราชการกันอยู่ทั้งนั้นนี่ครับ ที่นั่งคุยกันอยู่นี้พยายามที่จะสร้างขึ้นมาให้ได้แล้ว เผยแพร่ไปในหมู่ข้าราชการด้วยกัน จะเป็น

ไปได้ไหมครับอย่างน้อยเราคงมีภาษาที่พูดคล้าย ๆ กัน เพราะว่า อยู่ในระบบเดียวกัน เป็นกลุ่มที่เรียกว่ามีเวลาศึกษามากกว่าเขา แล้วพยายามให้ความคิดที่เราคิดว่าจะเป็นแนวทางที่ตีเผยแพร่ออกไป จะมีทางทำได้ไหม?

ไพจิตร : ผมขอเปลี่ยนประเด็นนิดหนึ่ง แต่ความจริงปัญหามันเกี่ยวโยงกัน คือการศึกษาที่ผมพูด ผมยอมรับว่าคนอื่นก็พูดมาก่อนแล้ว แต่กราวนี้ปัจจุบันนี้พอเราพูดถึงการศึกษาแต่โดยที่ต้องการให้รัฐบาลปัจจุบันหรือรัฐบาลของระบบอะไรก็ตาม ไม่จำเป็นต้องเป็นประเทศไทยก็ตามทำ นี่จะเป็นไปไม่ได้ เราจะต้องเปลี่ยนวิธีโดยให้การศึกษาประชาชนอย่างแท้จริง ให้อุดมการณ์แก่ประชาชนทุก ๆ คน ว่าจุดมุ่งหมายที่ประชาชนทุกคนจะต้องทำเพื่ออะไร เพื่อให้ human dignity ของตัวเองมากขึ้น ปัจจุบันนี้คนไทยไม่มี ผมยืนยันว่าไม่มีแม้แต่ตัวผมเองก็ไม่มี

ฉัตรทิพย์ : ผมอยากตอบคำถามของอาจารย์กระมล ซึ่งก็เป็นเรื่องที่เรากำลังคุยอยู่พอดีว่า จะเปลี่ยนจากข้าราชการได้หรือเปล่า ผมคิดว่าเราอาจไม่จำเป็นต้องเห็นมากนักว่าเปลี่ยนจากสถาบันไหนก่อน ผมคิดว่าที่จะต้องเปลี่ยนก่อนคือเปลี่ยนในความคิด

ทำไมผมถึงบอกว่าการเปลี่ยนในความคิดนี้มีความสำคัญมาก? ก็เพราะว่าการเปลี่ยนในทางความคิดนี้จะทำลายระบบเจ้าขุนมูลนายโดยตรงที่เดียว ผมว่ามันดีกว่าระบบเจ้าขุนมูลนายนี้มีอุดมการ ใคอยู่เบื้องหลังหรือเปล่า ผมคุแล้วก็รู้สึกว่ามี ระบบเจ้าขุนมูลนายเป็น ระบบของความจริงเท่านั้นเอง เพราะว่าไม่ใช่เป็นระบบที่ดีเลิศในอุดมคติอย่างไร เป็นระบบที่เกิดมาพร้อมกับสภาพการผลิตทางเกษตรและสังคม-เกษตร กราวนี้ถ้าเผื่อจะมีอุดมการขึ้นมาภายหลังหรือมีความคิดขึ้นมาภายหลัง ก็เพื่อพยายามที่จะให้ justification เท่านั้นเอง ซึ่งอุดมการนั้นในประเทศไทยก็เรียกว่า อนุรักษนิยม อนุรักษ เมืองไทยนี้อนุรักษอะไร? อนุรักษระบบเจ้าขุนมูลนายนั่นเอง ซึ่งอันนี้ถ้าคิดไปแล้วไม่มีเหตุผลอะไร เพราะว่า ระบบนี้เน้นเรื่องชาติกำเนิด เรื่องวัย เรื่องประเพณี อย่างนี้เป็นใหญ่แต่ไม่ได้เน้นเหตุผลเลย เพราะฉะนั้นถ้าเผื่อเมื่อไหร่ในสังคมของเรามีเหตุผลขึ้นมา ซึ่งเหตุผลนี้ก็จะได้จากการคิด เพราะฉะนั้นเมื่อไหร่ในสังคมของเรามีการคิดขึ้นมาแล้วก็คิดกันมากขึ้น ทั้งในสถาบันการศึกษา สถาบันข้าราชการ ในระบบพรรคการเมือง หรือในสมาคมอิสระต่าง ๆ หรือว่าในการ

ผลิตลักษณะต่าง ๆ เกษตรกร คนงาน ฯลฯ ผมคิดว่าระบบนี้จะต้องพังทะลายไปแน่
ไพจิตร: เราจะเปลี่ยนความคิดก็ได้ แต่กราวนี้.....

ฉัตรทิพย์: ขอโทษ... ไม่เชิงเปลี่ยนความคิด เพียงแต่เน้นให้เขาเกิดความคิด นั่นก็เป็นก้าวที่สำคัญแล้ว

ไพจิตร: ใช่ แต่การที่เน้นนี้ถ้าเรายอมรับว่าบุคคลทุกคนเป็นผลผลิตของสังคมนั้น ถูกกำหนดมาให้คิดอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้น จะเปลี่ยนความคิดได้จะต้องมีปัจจัยภายนอกเข้ามาทำให้เปลี่ยน ไม่ใช่ตัวเขาเองจะเปลี่ยน ไม่มีทางเปลี่ยนได้

ฉัตรทิพย์: ผมมีความเห็นต่างกับอาจารย์อยู่บ้าง ผมคิดว่าคนไม่ใช่ผลของเหตุการณ์เสมอไป คนมีเหตุผลที่เกิดมาพร้อมกับความเป็นมนุษย์ที่จะเปลี่ยนแปลงด้วยตัวเองได้ด้วย

ไพจิตร: แต่เหตุผลต่าง ๆ เหล่านี้มันถูกกำหนดมาจากระบบสังคมที่มีอยู่ ซึ่งระบบสังคมก็มาจากระบบการผลิต ก็คือระบบเศรษฐกิจ

วรพุทธิ: อันนี้คงมีส่วนจริงอยู่มาก แต่เราถือว่าเป็นอย่างนั้นในสังคมที่บีบคั้นเฉพาะในตัวของมันเอง แต่ในปัจจุบันนี้มีการคิดต่อแลกเปลี่ยนต่าง ๆ

ไพจิตร ในประเทศไทยผมยอมรับว่าเบ็ดเตล็ดก็มีบุคคลที่สามารถจะออกไปเรียนหนังสือข้างนอกได้ความรู้ใหม่ๆ เข้ามา แต่เมื่อกลับเข้ามาแรงความเฉื่อยในประเทศไทยมันมีมาก จนกระทั่งบุคคลเหล่านั้นมักจะถูกกลืนไปทันที แม้แต่ระบบการทำงานที่เริ่มต้นจากเงินเดือนน้อยทำให้ต้องขึ้นกับคนอื่น เพราะฉะนั้น ต้องถูกเข้าต่อหน้าบุคคลทุกคนทั่วๆ ไปเพื่อจะมีทางรอดชีวิตอยู่ เพราะฉะนั้น การที่คิดมาก คิดไปคิดไป ในที่สุดก็เลิกคิด เพราะว่า จำเป็นจะต้องหาใส่ปากใส่ท้องเสียก่อน

กระมล: กราวนี้วิธีการผลิตหรือระบบการผลิตที่อาจารย์ว่ามานั้น ใครเป็นผู้กำหนดในปัจจุบัน? ผมอาจมองต่างไปนิดหนึ่งหรือจะว่าเหมือนกันก็ได้ ในแง่ที่ว่าระบบการผลิตที่มันเป็นอยู่อย่างนี้ ข้าราชการนี้แหละครับ ระบบข้าราชการนี้แหละครับเป็นผู้มีส่วนในการกำหนดให้มีการผลิตอย่างนี้เป็นอย่างนี้ มันก็เลยมีสภาวะที่ค่อนข้างจะไม่ค่อยจะเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เราอยากจะเห็นมากนัก เพราะว่าระบบราชการนี้ก็ทั่วๆ ไปแล้วเราก็คือว่าเป็นระบบที่ซ้ำ ทำงานต้องมีลำดับขั้นต่าง ๆ นี่ก็เหมือนกับที่อาจารย์ไพจิตรว่ามาเมื่อที่แล้วว่า พอกลับมาเกิดแรงความเฉื่อยเบื้อหน้า ไอ้แรงความเฉื่อย

ที่บีบบังคับให้จำเป็นต้องเลิกคิดอย่างที่ผมเคยชอบพูดเสมอกับเพื่อนๆ ว่าตอนกลับมาใหม่ก็คิดกันจะเปลี่ยนโน้นเปลี่ยนนี้ พอ 4-5 ปีก็ติดอึดพิศว่า เพราะว่า คิดแล้วปวดหัว ไม่คิดดีกว่า ไปสนใจในเรื่องอื่น เล่นกล้วยไม้บ้าง ติดอึดพิศบ้าง มันจะได้ไม่ต้องมาเกิดภาวะความถึงเครียดทางจิตใจ ซึ่งผมเองก็รู้สึกว่าจะประสบอยู่มาก ๆ จึงไม่อยากจะมาพูดถึงเรื่องแก้ไขเปลี่ยนแปลงสังคม เพราะว่าคิดแล้วก็ไม่อยากทำอะไรเลย เลยต้องหาทางออกด้วยการอ่านหนังสือ เขียนหนังสือไป ผมยังสงสัยและเห็นใจคนอื่น ๆ อีกเยอะที่ไม่มีโอกาสอยู่ในมหาวิทยาลัย พอเวลาเขาเบื้อหน้าขึ้นมาในระบบราชการนี้ แก่ก็อาศัยสนามกอล์ฟเป็นที่พึ่ง ไปกูเดอะกร๊อบ สนามกอล์ฟนี้ข้าราชการเป็นส่วนใหญ่ ข้าราชการที่ ๆ นะครับ จบมาจากสถาบันสูง ๆ อะไรต่าง ๆ นี่ แต่ว่าแก่เบื้อหน้ากับภาวะที่ต้องคิด คิดมากแล้วก็ปวดหัว เที่ยวก็น่าจะต้องไปคิดวิธีการที่มันค่อนข้างจะไม่เป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ในสังคม แม้แต่ในหมู่ข้าราชการด้วยกันเอง อันนี้แหละครับที่ผมขอเพิ่มเติม

ฉัตรทิพย์: เราเห็นด้วยกันใช่ไหมครับว่าในเมืองไทยนี้ไม่มีอุดมการณ์ คุณวรพูนมีความเห็นอย่างไร?

วรพุทธิ: ผมเห็นด้วย ขณะนี้แหล่งที่มาของ
 อุดมการ ที่เสียว่าพรรคการเมือง ทุกพรรค
 เลยระบุถึงว่าจะเชิดชูรักษาไว้ซึ่งชาติ—
 ศาสนา พระมหากษัตริย์ ด้วยวิธีการของ
 ระบบประชาธิปไตย แล้วก็แก่นั้นแหละ
 ในลักษณะของมันแก่นั้น มีเนื้อหาสาระเพียง
 แต่เป็นการสนองความต้องการที่เคยเป็น
 จริงมาในอดีต แต่ก่อนนั้น พระเจ้าแผ่นดิน
 ว่าอะไรก็เป็นไปตามนั้น ปัจจุบันนี้ความกึก
 ของคนคนเดียวหรือว่ากลุ่มคนเพียงไม่กี่คน
 ไม่มีความหมายแล้วสำหรับคนในชนบทหรือ
 แม้กระทั่งในเมืองอย่างกรุงเทพฯ ผมจึง
 กลับมาถึงปัญหาที่อาจารย์ถามว่าเมื่อไหร่
 ที่บอกว่ากึกจะให้ข้าราชการเป็นแหล่งพลังที่
 จะเปลี่ยนแปลง ซึ่งผมเห็นว่าเป็นไปได้
 เพราะว่า ก็อย่างที่ว่า ในที่สุดก็มีแรงความ
 ฉ่อยขึ้นมา แล้วก็สำหรับบุคคลที่กึกจะ
 เปลี่ยนแปลงอะไร นี่เราพูดถึงทางปฏิบัติ
 กันแล้วถ้าจะกึกเปลี่ยนแปลงอะไรแล้วผมไม่
 กิดว่าจะฟังพรรคการเมืองปัจจุบันได้ หรือ
 จะฟังกลุ่มข้าราชการได้ มันต้องเป็น inde-
 pendent force ของมันออกมาแล้วขณะนี้
 ภิรมล: เพราะฉะนั้น อาจารย์วรพุทธิจะ
 เสนอไหมครับว่า พวกที่ชอบกึกทั้งหลาย
 แหล่งนี้ออกไปอยู่นอกวงข้าราชการเสียให้
 หมกจะได้เป็น independent force

วรพุทธิ: มันทำได้ 2 อย่างครับ แล้วแต่ระบบ
 มันมีอยู่ 2 วิธีซึ่งมักจะแย้งกันเสมอว่า ถ้า
 เข้าไปแล้วอาจจะเปลี่ยนได้ ซึ่ง 90% ไม่
 สามารถทำได้ ถูกกลืนไปหมด เหลือ 10% ที่
 เสียว่า แต่ในขณะเดียวกันก็มีอีกพวกที่ออก
 มาอยู่ข้างนอกแล้วก็ทำกิจการส่วนตัวอะไรนี้
 ซึ่งก็เป็นปัญหาอีก เพราะว่าบุคคลเหล่านี้
 ออกมา ส่วนใหญ่ก็ไม่ใช่นายทุนหรือบุคคล
 ที่สามารถมีกำลังผลิตอะไรเป็นเอกเทศได้
 ฉะนั้นถ้าหากว่าในขณะที่ยังอำนาจให้
 เราเข้าไปอยู่ข้างในแล้วกระทำการที่ค่อนข้าง
 จะอิสระซึ่งทำได้มันขึ้นอยู่กับคุณภาพในตัว
 ของเราเอง เราก็ทำไปใน dual capacity
 ก็อยู่ในฐานะผู้เปลี่ยนและผู้พยายามจะ
 เปลี่ยนในระบบด้วยได้ ที่นี้ถ้าจุดหนึ่งที่ระบบ
 ไม่อาจที่จะรับความกึกเห็นของเราได้ ผมก็
 ถือว่าต้องออกอย่างเด็ดขาด แต่การที่จะ
 ออกมาโดยโคกเกี่ยวผมเห็นว่าไม่มีประโยชน์
 เพราะว่า ความกึกเห็นของเราเหมือนพุด
 ลมแล้วมันก็จะจกกระจายไป ถ้าจะออกมา
 ก็ต้องมีการรวมกลุ่มไม่ใช่ว่าต้องกึกเหมือน
 กันหมด แต่มันต้องมีแหล่งที่จะแสดงออก
 ซึ่งความกึกเห็นของตัวเองและของผู้ที่มีแนว
 ความกึกใกล้เคียงกันขึ้นมา มิฉะนั้นก็ลอยหาย
 ไปหมด

ภิรมล: แหล่งอันนี้ คุณวรพุทธิหมายความว่า

ว่าอย่างไรครับ? ในรูปสภาค เป็นสโมสร หรือว่าเป็นขบวนการ เป็นอะไร?

วรพุทธิ์: มันก็ต้องขึ้นอยู่กับคุณภาพของ บุคคลที่เราคิดจะรวมกันประการหนึ่ง ผม ไม่เรียกว่าชนชั้น แต่ว่าลักษณะหน้าที่ของ คนที่เคยทำมาหรือกำลังทำอยู่ อาจมีส่วน กำหนดลักษณะของสังคมหรือสภาค หรือ องค์การที่คิดจะจัดตั้งเหมือนกัน ถ้าหากว่า บังเอิญผมมีเพื่อนเป็นกรรมกรโรงงานบ้างที่เป็นทหารบ้างหรือในฐานะอื่นๆ แล้วเกิด เป็นบุคคลที่มีความสนใจทางด้านการเมือง มีความคิดเห็นใกล้เคียงกันหรือเกือบลูกต่อกัน ในเหตุผล เราก็อาจจัดตั้งเป็นสภาคอย่าง กว้างๆ ได้ ไม่มีความจำกัดเกี่ยวกับลักษณะ ขององค์การ

กระมล: อาจารย์ไพจิตร?

ไพจิตร: ผมคิดว่าการจะลาออกจากราชการ เป็นไปไม่ได้ เพราะว่าการออกมาข้างนอก ก็ยังคงอยู่ในระบบเท่านั้นเอง จะเป็นข้าราชการหรือไม่เป็นข้าราชการ ระบบไม่ใช่ข้าราชการแต่อย่างเดียว มันทั้งหมดรวมกัน ครอบงำโดยมีชนกลุ่มหนึ่ง มีทรัพย์สินสมบัติ มากมาย มีทุน คนอื่นมีเฉพาะแรงงานของ ตนเองที่จะไปขายแลกกับเงินซึ่งได้มาน้อย มากเพื่อจะกินอยู่ไปวันหนึ่งๆ ไม่มีทางที่จะ ทำอะไรได้

กระมล: ผมนั้นมองว่าระบบสังคมไทยถูก ครอบงำด้วยระบบราชการ ถ้าหากแก้ ระบบราชการแล้ว ระบบสังคมก็มีโอกาส จะเปลี่ยนแปลงไปได้ ช้าหรือเร็วเป็นอีก เรื่องหนึ่ง ผมก็เลยตามอาจารย์วรพุทธิ์เมื่อ กันว่า ถ้าหากว่าจะแก้ระบบราชการนี้โดย เป็นข้าราชการอยู่ข้างใน แล้วพยายาม reform มันเอาเท่าที่จะพอทำได้ เพราะว่า เรามีภาษาพูดที่คล้ายคลึงกัน พูดใน context เดียวกัน คุณวรพุทธิ์แก้บอกว่าย่าง มากก็ 10% คงจะทำได้ หรือเหลือสัก 10% อีก 90% ไปเล่นกอล์ฟหมด ที่นี้จะออกนอก ระบบ อาจารย์วรพุทธิ์ก็บอกว่า ไม่มีทาง ทำได้ เพราะว่าจะถูกกลืนไปด้วยระบบข้าง นอก คือระบบสังคมอันเก่านี้เอง ต้องหา เลี่ยงปากเลียงท้อง ไม่มีทางที่จะไปแก้ไข อะไรได้ ที่นี้ผมก็เลยชักจะหมดหวังเสียแล้ว ชิบหาย ไม่มีทางจริงๆ หรือที่จะสร้างอุดม การคลอให้ให้เกิดขบวนการต่างๆ ให้มันมี พลังที่จะแก้ระบบที่เรากำลังเผชิญอยู่นี้

วรพุทธิ์: มีทาง ผมเห็นว่าระบบสังคมต้อง เปลี่ยนแน่ แต่ข้ามวันข้ามคืนเราจะไปเปลี่ยน มันไม่มีทาง ก่อนอื่นมันต้องมีขบวนการเพื่อ ที่จะร้องให้คนเข้าใจในอุดมการณ์ หรือวัตถุประสงค์ของการเปลี่ยนแปลง

กระมล: อันนี้แหละครับที่ผมคิดว่าเป็น

ปัญหาสำคัญ

วรพุทธิ: แนนอน มันง่ายเหลือเกิน ถ้าผมทนไม่ได้ก็ต่อระบบที่มีอยู่ ผมอาจเข้าป่าเข้าพงไปก็ได้ ที่นี้ผมคิดอีกที ทำอย่างนั้นแล้วจะมีคนเข้าใจในความคิดของผมหรือเปล่า เหมือนโยนก้อนอิฐไปในบ่อน้ำแล้วมันก็แค่นั้น เราต้องคิดในแง่ที่ว่าภาระกระทำของเรามันจะมีผลกระทบต่อไปถึงคนส่วนใหญ่หรือไม่

ภระมล: อันนี้ ผมอยากจะขอสนับสนุนอาจารย์วรพุทธิเลยว่า โอ้ตรงที่เขาเข้าใจเราว่าทำไมเราไปทำอย่างนั้น รู้สึกว่าจะเป็นปัญหาหนักในสังคมไทยเรา เพราะว่า มีความสงสัยระแวง ซึ่งกันและกันอยู่มากในขณะนี้ เหมือนอย่างขณะนี้ถ้าหากว่ากลุ่มประชาชนธรรมดา หรือข้าราชการชั้นต่ำๆ หรือชั้นกลางคิดว่าจะทำไฉนนั้น จะทำไฉน มักจะถูกสงสัยโดยฝ่ายข้าราชการชั้นสูงว่า ไฉนกำลังจะมีหัว radical รุนแรง พอข้างบนข้าราชการชั้นสูงก็จะทำอะไร ไฉนเราก็สงสัยเสียแล้วคอร์ปชั่นอะไรทำนองนี้ ต่างคนต่างสงสัยกันและกันอยู่ตลอดเวลา และเป็นความคิดที่ห่างกันมากครับ ไฉนฝ่ายหนึ่งที่คิดอยากจะเปลี่ยนแปลงถูกหาว่าบ่อนทำลาย อีกฝ่ายหนึ่งก็จะทำอะไรขึ้นมา ซึ่งอาจมีจุดความสุจริตใจอยู่บ้าง เราก็บอกว่ำนั่นเขาจะ

กติกอร์ปชั่น เช่นสมมติว่ากลุ่มข้าราชการชั้นสูงก็จะสร้างสนามบินขึ้นมา พอมาถามพวกคนธรรมดาสามัญก็บอกว่า อ้า...เอาอีกแล้ว คงจะต้องแบ่งกันคนละหลาย ๆ เปอร์เซ็นต์อะไรอย่างนี้ เป็นต้น นี่แหละครับ อันนี้เลยทำให้คนที่อยากคิดทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่อยากจะคิดว่า ปัญหาเมืองไทยขณะนี้ก็คือว่า เอาตัวรอดดีกว่า กลับไปหาภาษีที่ถูกต้องสอนลูกสาวให้ "รู้รักษาตัวรอดเป็นยอดดี" ดีกว่า จะเป็นอย่างนั้นไหมครับ ปัญหาเมืองไทยขณะนี้ ?

วรพุทธิ: ที่ผมเห็นว่าต้องการจะให้คนเข้าใจว่าเรากำลังทำอะไรอยู่ หรือว่าเหตุผลแห่งการกระทำของเรา มีอยู่ 2 ทางที่เป็นได้ ด้านหนึ่ง positive สร้างสรรค์จริงๆ หมายความว่า เราเสนอความคิดเห็นออกไปให้ประจักษ์แจ้ง แล้วคนอื่นที่มีความรู้ความเห็นก็อาจจะรับได้ ขณะเดียวกัน การที่ออกมาทำตัวโดยอิสระด้วยการรวมกลุ่ม แม้ในฐานะที่เป็นข้าราชการหรืออะไรก็ตาม มารวมกันปฏิบัติงานที่เห็นสมควร โดยเปิดเผย แล้วกลับถูกบีบบังคับชักชวนนานาประการ มันก็มีผลโดย negative แต่มีผลช่วยให้คนเข้าใจเราได้และให้เข้าใจในคุณภาพและลักษณะของการปกครองของเราไปในตัวได้เหมือนกัน

ฉัตรทิพย์: ผมเห็นด้วยกับคุณวรพจน์ว่า กลุ่มอิสระสำคัญมากสำหรับสังคมไทย เพราะว่า อย่างที่อาจารย์ ดร. ภิรมย์กล่าวว่าเมื่อก่อนสังคมไทยถูกครอบงำด้วยข้าราชการเสียจนแล้วก็ยังเป็นอยู่ในปัจจุบัน ถ้าเราเปลี่ยนจากทางค่านข้าราชการแต่อย่างเดียวยจะเป็นการเปลี่ยนแปลงในลักษณะจากข้างบนมาข้างล่าง เมื่อก่อนเราทุกคนก็ยอมรับว่าการที่จะให้อุดมการณ์และความรักไปสู่ประชาชนเป็นสิ่งสำคัญ ผมคิดว่าเราจะต้องสร้างพื้นฐานที่มั่นคงมาจากข้างล่างด้วย ผมคิดว่าน่าจะทำทั้ง 2 ทาง คือระบบราชการเปลี่ยนแปลงด้วย และประชาชนก็เอื้อมถึงกลุ่มอิสระขึ้นมาด้วย แต่ถ้าเปรียบเทียบกันแล้วผมเห็นว่าสำหรับประเทศไทย การก่อสร้างจากข้างล่างมีความสำคัญที่จะต้องเน้นมากกว่า เพราะว่าประเทศไทยเราขาดการสร้างจากข้างล่างนี้มาก

ภิรมย์: อันนั้นผมเห็นด้วยมาก เราต้องสร้างจากทุก ๆ ด้าน แต่อย่างที่คุณอาจารย์ไพจิตรก็บอกว่าข้าราชการลาออกแล้วก็ทำอะไรไม่ได้

ไพจิตร: การที่เราออกมาพูดอะไรให้คนเข้าใจอย่างที่คุณวรพจน์พูดนี้ คนที่เราหมายถึงนั้นใคร? ถ้าเป็นคนที่เขาพอใจในสภาพที่เขาเป็นอยู่แล้ว หรือมีอภิสิทธิ์หรือมีอะไร

ก็ตามสบายอยู่แล้ว เขาจะไม่เข้าใจเราหรอก เขาจะสงสัยเสียด้วยซ้ำว่าจะทำอะไร บ่อนทำลายอีกหรือเปล่า คนอื่นที่เข้าใจเราคือคนที่รู้สึกว่าการที่ขั้วหนึ่งต่าง ๆ นานาเห็นด้วยแต่ปรากฏว่าบุคคลพวกนั้นขึ้นตำแหน่งที่สุด.....

ภิรมย์: ไม่สามารถจะช่วยเหลืออะไรได้

ไพจิตร: มีก็แต่แรงงาน เป็นกองทัพ...

ภิรมย์: ของผู้คิดหวัง?

ไพจิตร: ถูกแล้ว คนจนนั้นมีมากขึ้น วันหนึ่งคนจนอาจมีมากจนกระทั่งทำให้ระบบพังลงล้มเลิกระบบที่มีความเหลื่อมล้ำต่ำสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านการเศรษฐกิจ ผมว่านี่เป็นสิ่งสำคัญเป็นหลักมากกว่าการเมือง

ภิรมย์: อาจารย์ไพจิตรไม่คิดเป็นห่วงบ้างหรือว่า ถ้าหากเกิดการเปลี่ยนระบบอย่างหน้ามือเป็นหลังมือเช่นนั้น จะเกิดความปั่นป่วนแล้วสังคมไทยจะแตกแยกกันมากเหมือนอย่างในฝรั่งเศส อย่างที่มันแตกแยกกันมาจนเดี๋ยวนี้โดยเฉพาะด้านความกึกก้อง

ไพจิตร: ผมไม่คิดว่าเป็นสิ่งที่ร้ายกาจอย่างไร การแตกแยกของความกึกก้อง อย่างน้อยทำให้ก้าวไปข้างหน้ามากกว่าการเห็นด้วยกับทุกคน ไม่เห็นด้วยก็ไม่กล้าพูด นั่งอยู่เฉยๆ

ภิรมย์: อาจารย์ไพจิตรจะไม่คิดการเปลี่ยนแปลงแบบ evolutionary หรือค่อยเป็นค่อยไปเท่าที่สภาวะแบบไทยๆ ของเราอย่างนั้นบ้าง?

ไพจิตร: ผมว่าเราจะช้าเกินไป

กระมล: คือ อาจารย์กลัวว่าพวกไทยกงจะเข้ามาเปลี่ยนให้ อย่างนั้นหรือครับ?

ไพจิตร: ครับ ผมว่าถ้าเราไม่เปลี่ยนให้เสียเอง ให้คนอื่นเข้ามาเปลี่ยนให้จะยิ่งกว่านี้

กระมล: อันนี้ผมก็คิดอยู่เหมือนกัน ถ้าเราไม่คิดเปลี่ยนแปลงตัวเอง ไม่ reform กันเสียเอง พวกไทยกง หรือไทยเวียตกง หรือไทยคอมมิวนิสต์มันจะเข้ามาเปลี่ยนให้ อันนี้แหละครับที่เราเป็นห่วงกันมาก อาจารย์ไพจิตรมีอะไรจะเสนอไหมครับอันนี้เพื่อป้องกันไทยกง?

ไพจิตร: ผมไม่อยากเสนออะไรทั้งนั้น เกี่ยวจะหาว่าผมเป็นไทยกงไปด้วยคนหนึ่ง แต่ผมคิดว่าเราควรจะทำสิ่งเหล่านี้ คนไทยเป็นชาติที่มักจะไม่วางใจใครสักคน มักจะเป็นลูกแกะถ้าหากมีใครแข็งสักคน ทุกคนจะก้มหัวหมด ถ้าหากเราแข็งเสียเองให้คนอื่นก้มหัว แทนที่เราจะก้มหัว ผมคิดว่าเราทำได้ โดยไม่ก่อให้เกิดการจลาจลวุ่นวายเท่าไร?

กระมล: อาจารย์วรพุทธิ์ว่าอย่างไร?

วรพุทธิ์: ผมเห็นว่าอย่างนี้ วิธีการนั้นถ้าหากเรามุ่งที่จะต่อต้านขบวนการ ปฏิวัติ (revolutionary) ไทยกงหรืออะไรก็แล้วแต่ ผมเห็นด้วยว่าต้องใช้วิธีปฏิวัติเหมือนกัน คือถ้าพวกเขามาบอกว่าเขาต้องการปรับสังคม

ทั้งหมด แล้วเรานอกจากจะปรับปรุงรัฐภามันพังไม่ขึ้น แล้วมันไม่สมเหตุผลผลกัน เราก็ต้องบอกว่าเราจะปรับปรุงสังคมของเราเหมือนกันแต่ด้วยวิธีต่างกับที่เขาเสนอให้ มิฉะนั้นแล้วมันไม่มี social force หรือ dynamism ที่จะต่อสู้ได้

กระมล: อาจารย์วรพุทธิ์มีอะไรจะตอบครับ revolutionary แตกต่างกับวิธีการของไทยกง?

วรพุทธิ์: มีครับ โครงสร้างของเศรษฐกิจของเราก็คือ สังคมกึ่งศักดินา หรือการเมืองกึ่งศักดินา มีวิธีการที่เป็นปฏิปักษ์จากการทำลายซากได้แน่ แต่ละก็สมมุติว่าเราประสบปัญหาเกี่ยวกับข้าว การขายข้าวและผลิตผลทางเกษตรของเราออกมีปัญหามาก เราก็มองในลักษณะมองมือเงาเท้า จะไปขอให้อเมริกาและประเทศอื่นที่เป็นตลาดของเราซื้อจากเรา อันนี้ไม่ใช่วิธีการแก้ปัญหามาแต่ revolutionary มันเป็นการแก้ไขแบบ...ผมไม่เข้าใจเหมือนกัน แต่มันไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงที่ผมต้องการเห็น การเปลี่ยนแปลงก่อนข้างจะ revolutionary หน่อยก็คือว่าเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจของเรา เวลาเราพูดเกี่ยวกับโครงสร้างเศรษฐกิจของเรานี้ ผมมองในแง่เกษตรกรรม เพราะว่ามันเป็นส่วนใหญ่ของเรา ตั้งแต่ 2475 มาแล้วก่อนหน้านี้เคยมีคนพูดถึงเกี่ยวกับสหกรณ์ ที่นี้

ตั้งแต่ใช้ระบบสหกรณ์มานี้คนของเราได้สมรรถภาพ ไม่สามารถใช้หลักสหกรณ์ให้เป็นผลขึ้นมาได้ คนจึงเสื่อมศรัทธาต่อหลักการอันนี้ ในแง่การเมืองและสังคมก็เหมือนกัน ผมว่ามันสอดคล้องหรือเกี่ยวข้องกับระบบการเศรษฐกิจของเราไม่น้อย เพราะฉะนั้น การมีรัฐสภาพัฒนาการลงคะแนนเสียงก็ดี การเลือกทำอะไรเหล่านี้ อันนั้นก็แสดงว่าเรานิยมสิ่งหนึ่งสิ่งใด แต่จะให้เป็นไปก็ตามที่เรากำลังคำนึงขึ้นกับปัญหาพื้นฐานการเปลี่ยนทางเศรษฐกิจของเราด้วย อย่าลืมว่าที่เราเรียกว่าวิธีการปฏิวัติได้หมายถึงการใช้กำลังเสมอไป เราพูดถึงลักษณะของการเปลี่ยนแปลง ยิ่งสภาพเดิมล้าหลังป่าเถื่อนเพียงใด การเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อยอาจถือว่าเป็นวิธีการปฏิวัติเหมือนกัน ของเรานี้ก็ออกจะล้าหลังอยู่เหมือนกัน เพียงการจัดระบบสหกรณ์ขึ้นมา ก็ถือกันว่าค่อนข้างจะเป็นวิธีการที่ revolutionary แล้ว

ฉัตรทิพย์: ที่พูดกันมานี้ เราเห็นต้องกันว่าประเทศไทยไม่มีอุตสาหกรรมการเมืองและเศรษฐกิจ และระบบที่เป็นอยู่ในปัจจุบันคือระบบเจ้าขุนมูลนาย ระบบนี้มีผลทำให้การพัฒนาการเมืองและเศรษฐกิจของเราอยู่ในขั้นต่ำมากและเป็นระบบที่ไม่ได้เอื้ออำนวย

ต่อการทั้งอุตสาหกรรมหรือการมองการเปลี่ยนแปลงไปในอนาคต แต่เป็นระบบที่รักษาไว้ซึ่งโครงสร้างทางสังคม และเศรษฐกิจเดิม และในระบบเจ้าขุนมูลนายนี้สังคมชาดเสรีภาพ ขาดความเสมอภาค เพราะว่า มีการแบ่งลำดับบุคคลในสังคมเป็นชั้น

คราวนี้ผมอยากถามประเด็นข้อสุดท้าย ประเด็นนี้มีเรื่องพูดได้มาก แต่ต้องขอให้พูดอย่างสรุปคือว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ เมื่อเป็นอย่างนี้ในเมืองไทย เรามีข้อเสนอทางด้านอุตสาหกรรม หรือ อย่างน้อยทางด้าน ความคิด ก่อน ว่า การเปลี่ยนแปลงควรเป็นไปในลักษณะใด หรือว่ามีอุตสาหกรรมใดที่จะเสนอเพื่อไปสู่จุดหมายที่ขั้นที่เราปรารถนา

ไพจิตร: ผมอยากจะเห็นว่า ก่อนที่จะมองว่าเราจะไปถึงจุดใดอะไรสักจุดหนึ่ง เราควรพยายามให้คนทุกคนในเมืองไทยนี้ได้รู้สึกถึงความเป็นอยู่ในปัจจุบันของเขาว่าตัวเขาเองนี้เป็นทาสโดยไม่รู้ตัว ทราบโดยที่ยังไม่รู้ถึงเรื่องนั้นแล้ว ความคิดที่อยากจะเปลี่ยนมักจะไม่มี ถ้าหากรู้สึกตัวเองนั้นเป็นทาสก็อยากจะหมดจากความเป็นทาส เพราะฉะนั้น จะมี....

กระมล: วิธีการ

ไพจิตร: ครับ มี drive อะไรสักอย่าง อยากจะเปลี่ยน ในเมื่ออยากจะเปลี่ยน เราอาจ

เสนอที่หลังว่าเราจะเสนอให้เขาทำอะไรบ้าง ให้มีการเปลี่ยนแปลง

สิ่งที่ผมอยากเน้นอีกอย่างคือ อยากให้มีการขจัดความเหลื่อมล้ำค่าสูงทางค่านเศรษฐกิจของประชาชน ในเมืองไทยเรา ผมรู้สึกว่าจะมีความแตกต่างมากระหว่างชาวคนหนึ่งหรือว่าคนใช้คนหนึ่งกับนายกรัฐมนตรีนะ หรือว่าเจ้าของบริษัทอุตสาหกรรมอะไรสักบริษัทหนึ่ง แม้แต่ในระบบข้าราชการเราเองนี่ เงินเดือนของอาจารย์ซึ่งปริญญาเท่ากับอีกคนหนึ่งซึ่งทำงานกับเอกชนมักจะต่ำกว่าเขา 3 เท่าเป็นอย่างน้อย ซึ่งผมรู้สึกว่ามันเป็นสิ่งหนึ่งของระบบที่ทำให้ทุกคนอยู่ภายใต้ จำเป็นจะต้องเป็นทาส

ภระมล: กราวนี้สมมุติว่าคนที่รู้ตัวว่าเป็นทาส และไม่อยากจะอยู่เป็นทาสต่อไป อยากสลัดความเป็นทาส อาจารย์จะเสนออะไรเป็นแนวทางให้เขาสลัดความเป็นทาสอันนี้ได้

ไพจิตร: คือเราต้องเปลี่ยนระบบการผลิตใหม่ คือแทนที่เจ้าของจะเป็นนายทุกคนเดียว หรือสองคน อาจเป็นของรัฐก็ได้... คือไม่ใช่ของรัฐที่เดียวนะ เพราะว่า รัฐเป็นเพียง expression ของ society นั่นเอง เพราะฉะนั้น เราควรที่จะตั้งระบบอะไรขึ้นมาสักระบบหนึ่ง ซึ่งประชาชนเป็นคนทำ

เพื่อตัวเขาเอง เพื่อประโยชน์ของทุก ๆ คน คือจุกมุงหมายเพื่อส่วนรวมไม่ใช่เพื่อคนแต่ละคน แล้วผลการผลิตที่ได้มาต้องมีการแบ่งอย่าง equity คือเทียบเท่ากัน แต่ไม่ใช่เสมอภาคเท่ากัน คือไม่ใช่ได้ 2 บาทเท่ากันทุกคน ไม่ใช่ แล้วแต่ความต้องการและความสามารถของแต่ละคนด้วย

ภระมล: หมายความว่า สังคมนิยมใช้ไหมครับ? จะพูดยังงั้นเลยได้ไหมครับ?

ไพจิตร: ใช่ครับ

ภระมล: อาจารย์วรพุทธิละครับ

วรพุทธิ: มีอยู่อย่างหนึ่งที่ผมให้ความสำคัญ เป็นที่สุดเกี่ยวกับความคิดเห็นของคนใน ปัจจุบันนี้ คืออยากให้มีการเปลี่ยนแปลงในแง่ที่เรียกว่า เลิกเน้นไอลัทธิหรือระบบที่เน้นความเป็นปัจเจกชน (individualism) ให้น้อยลงมาก ๆ แล้วหันไปเน้นส่งเสริมใน ความนิยมที่จะร่วมมือกัน อันนี้ค่อนข้างจะสำคัญ เพราะว่าตลอดมาเราับเอาลัทธิการแข่งขันของบุคคลเป็นแนวทางแห่งชีวิตของเราปัจจุบันนี้ แต่ก่อนนี้มีระบบกินรวบจึง คัดปัญหาไป แต่ปัจจุบันนี้เน้นการแข่งขันมาก เมื่อการแข่งขันบังเกิดขึ้น มันทำให้ ethics และความความเห็นของคนเกี่ยวกับมนุษยสัมพันธ์ระหว่างกันค่อนข้างจะทำ ในแง่ที่ว่า ในเมื่อการแข่งขันนั้นมีวัตถุประสงค์

ที่จะชนะ หรือจะออกมาเหนือกว่าคนอื่น นั่นก็หมายความว่าในบางกรณีคุณต้องเหยียบย่ำ บางกรณีคุณต้องเอาเปรียบคนอื่น บางกรณีคุณต้องหาวิถีทางทุกอย่างเพื่อรักษาผลประโยชน์ของตัวเองไว้ตลอดเวลา นี่เราพูดทางด้านความนึกเห็น วิถีทางที่จะทำให้ความนึกเห็นนี้ได้รับก็อีกอย่างหนึ่ง คือถ้าเราสามารถที่จะแก้ความนึกอันนี้ได้ แล้วหลายอย่างที่เกี่ยวข้องที่เราจะยอมรับได้ซึ่งสาระเป็น revolutionary โดยไม่ต้องฆ่ากัน อย่างเป็นต้นเราต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลงระบบแห่งการผลิตกันต่าง ๆ รวมทั้งด้านเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม ถ้าหากเราสามารถปรับความนึกว่ามันไม่ใช่การแข่งขัน แต่เป็นการผลิตเพื่อส่วนรวมหรือสังคมโดยทั่วไปแล้วนี้ วิธีการแห่งการดำเนินทางเศรษฐกิจมันจะมีลักษณะผิดแผกไป คือมีลักษณะ public participation หรือเน้นไปทางนั้นมาก

กระมล: หมายความว่าอาจารย์สนับสนุนระบบสหกรณ์?

วรพุทธิ: ในด้านเกษตรสนับสนุนระบบสหกรณ์ แต่ทางอุตสาหกรรมผมสนับสนุนลักษณะให้มีรัฐวิสาหกิจ (state enterprise)

ไพจิตร: แก่รัฐวิสาหกิจ วิธีบริหารต้องใช้ commercial เพื่อให้มีประสิทธิภาพ

วรพุทธิ: มันก็มีบางอุตสาหกรรมซึ่งมีลักษณะของมัน commercialize ได้ ถ้าหากเป็นอุตสาหกรรมทางค่าน consumers' goods แต่ถ้าหากว่าเป็นอุตสาหกรรมทางค่านยุทธศาสตร์หรือทางค่าน public consumption มากๆ อย่างที่เรียกสาธารณูปโภค.....

ไพจิตร: แต่อย่างไรก็ตาม วัตถุประสงค์ก็ต้องให้มีประสิทธิภาพในการผลิตมากที่สุด ต้องเน้นข้อนี้ เพราะว่าถ้าหากเรายอมรับว่าเป็นรัฐวิสาหกิจเฉยๆ จะมีข้อเสียของราชการเข้ามา คือค่าน bureaucracy ต่างๆ ซึ่งทำให้ช้าและการตัดสินใจไม่รวดเร็ว ขาดความคิดริเริ่มต่าง ๆ นานา ใอันเป็นข้อบกพร่อง.....

กระมล: ปัญหามันก็เกิดขึ้นซีกรับ อาจารย์กรับ พอเป็นรัฐวิสาหกิจ เมืองไทยก็ใช้ใอันนี้กันมานาน ขณะนี้ก็เห็นว่ามึประมาณ 119 แห่ง มันจะหลีกเลี่ยงไม่ได้กรับว่ามันจะเกิด bureaucracy ขึ้นภายใน เพราะว่าเมื่อมันเป็นรัฐวิสาหกิจมันก็ต้องมีการควบคุมกันเป็นลำดับขึ้น ที่นี้ผมก็อยากถามอาจารย์ว่าถ้าเอากันในรูปนี้ นานาประเทศเขามีวิธีแก้อย่างไรที่จะไม่ทำให้เกิด bureau-cracy จนกระทั่งมันเกิดความเฉื่อยช้านภายในระบบ

ไพจิตร: มีทางแก้ คือใช้ระบบบริหารแบบ

เอกชน คนที่ทำงานในนั้นจะต้องไม่เป็นข้าราชการแต่เป็นลูกจ้างเลย และการควบคุมไม่ใช่การควบคุมชนิดว่าดูทุกวัน จะเขียนตัวอักษรก็ตัว เป็นการควบคุมอย่างรวม คือว่าควบคุมผลแค่นั้นเอง คือให้เงินมาจากงบประมาณเท่าไร บอกว่าคุณจะทำอะไรก็ตาม ถึงเวลาผลจะต้องดีที่สุด

กรมล : นั่นก็หมายความว่า จะต้องเลิกระบบการแบ่งชั้นกันในระบบวิสาหกิจนั้น คือไม่ให้เอาระบบราชการในการ ranking ไปใช้ในที่นั้นก็จะทำให้รัฐวิสาหกิจทำงานไปได้เหมือนวิสาหกิจเอกชน แต่ผลได้จะตกแก่ประชาชนเป็นส่วนรวมตกอยู่กับสังคม

ฉัตรทิพย์ : ผมอยากจะกลับมาที่คุณวรพุทธิ์พูด ผมมีความเห็นว่า บั๊จเจกชนมีความสำคัญ เพราะว่าบั๊จเจกชนคือมนุษย์นั่นเอง ระบบอะไรทั้งหลายสร้างมาเพื่อมนุษย์เป็นจุดมุ่งหมายสุดท้าย และเคารพความมีเหตุผลของมนุษย์และความมีเสรีภาพของมนุษย์ เพราะฉะนั้น เราจะต้องเน้นบั๊จเจกชนไปพร้อมๆ กับการเน้นสังคมด้วย จะหนักมากไปในทางใดทางหนึ่งนั้นมันจะทำลายจุดมุ่งหมายขั้นสุดท้ายของเราเอง

อีกจุดหนึ่งที่คุณวรพุทธิ์บอกว่า อยากจะให้เน้นไปในทางร่วมมือกันมากขึ้น อันนี้ผมอยากบอกว่า สังคมไทยในปัจจุบันนี้มัน

ไม่ใช่ระบบแข่งขันกันอย่างคุณวรพุทธิ์ว่ามันเป็น ระบบอภิสิทธิ์ ระบบฝากตัวกัน ถ้าเราทำให้มีการแข่งขันกันได้จริง ๆ มันก็จะช่วยในการช่วยเช็กกันระหว่างหน่วยต่างๆ ของสังคม จะทำให้มีความเป็นเสรีมากขึ้น และระบบที่เราจะเสนอใหม่นี้ควรรวมไว้ทั้งสองอย่าง คือมีการแข่งขันกันด้วยและมีความร่วมมือกันด้วย เพราะว่า การแข่งขันกันในทางทำสิ่งที่ดี ผมก็ไม่เห็นว่ามันจะเป็นการเสียหายมากมายแต่อย่างใด

วรพุทธิ์ : ที่บอกว่าการแข่งขันกันนี้ แข่งขันกันไม่ใช่ว่าแข่งขันกันในแง่ที่จะทำดี หมายความว่าแข่งขันกันเอาชนะทั้งในด้านการเศรษฐกิจในด้านการเมือง อย่างเป็นต้นว่า ในระบบเศรษฐกิจของเรา เกรงว่าไม่มีการแข่งขัน ของเรานั้นมันมีแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งคือส่วนใหญ่ที่ไม่ได้อยู่ในวงจรของการแข่งขัน เป็นเพียงบั๊จจายแห่งการผลิต เกือบจะเรียกได้นั่นก็คือ เกษตรกรในที่นี้ในสาขาการค้าขายและอุตสาหกรรมนั้น มันมีวิธีการแข่งขันกันค่อนข้างจะมากอยู่ไม่ต่องูอะไรมาก กฎเวลาขอสัมปทานหรือขอตั้งอุตสาหกรรมประเภทใดประเภทหนึ่ง มันมีพรรคพวกที่แย่งกันเข้าฝากตัวเจ้านาย เยอะแยะ การแข่งขันกันมันมี มันมีในขณะที่ตัวเขาเปรียบคนอื่น หมายความว่า

จะต้องเอาชนะคนอื่นที่จะได้ผลประโยชน์ เช่นเดียวกับตัวเอง

ไพจิตร: คือไม่ใช่เป็น pure competition

ฉัตรทิพย์: แต่ถ้าเผื่อการแข่งขันนั้นเราสามารถทำให้มันเป็นการแข่งขันที่เสรีมากขึ้นได้

กระมล: อาจารย์ครับ อาจารย์ก็รู้สึกว่าจะพูดคำว่า เสรี เสรี มาก การแข่งขันที่เสรีเสรีของคนบางกลุ่ม นี่แหละไอ้ประชาธิปไตยมันเสียหายนี่ก็อยู่ตรงนั้นแหละครับ ย้าในเรื่องเสรี ๆ เลือกตั้งเสรี แข่งขันกันโดยเสรี กราวนั้นมันมีบุคคลกลุ่มเดียวที่สามารถจะใช้เสรีภาพนั้นให้เป็นประโยชน์กับตัวได้ ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งถึงแม้จะมีเสรีภาพอยู่เท่ากันเขา แต่ไม่มีทางจะใช้เสรีภาพนั้นไปสู้กับเขาได้... เสรีภาพที่จะตาย เสรีภาพที่จะอยู่ให้เขาตลอดไป มากกว่ากระมัง ผมคิดว่าผมอยากสนับสนุนอาจารย์วรพุทธิที่เดียวแหละครับว่า ต้องเลิกแข่งขันที่มุ่งหมายเพื่อเอาชนะ การแข่งขันที่มุ่งหมายจะเอาชนะนั้นผู้ที่ไ้เปรียบคือผู้ที่สามารถจะเอาประโยชน์ได้ ในขณะที่ก็คือผู้มีอิทธิพล มีเงินมาก ๆ อย่างนี้เป็นต้น เพราะฉะนั้น ผมก็อยากจะมาสู่ปัญหาที่เรอวังของสังคมมนุษย์ ตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์มาจนถึงทุกวันนี้ว่า จะทำอะไรจึงจะเกิด คลายภาพ ระหว่างเสรี

ภาพของเอกชนและความต้องการทางสังคม ปัญหาของเมืองไทยเดี๋ยวนี้นี้ผมว่า ความต้องการทางสังคมมันมากกว่าที่จะให้เสรีภาพแก่เอกชน เพราะว่าเสรีภาพของเอกชนมันก็หมายความว่ามีความถึงว่ามีคนกลุ่มเดียวที่จะใช้เสรีภาพนั้นให้เป็นประโยชน์แก่เขา แล้วสร้างความมีอำนาจเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ แล้วกลุ่มสังคมอันนี้ไว้

ฉัตรทิพย์: ระบบที่จะลดการแข่งขันและหันไปเน้นความร่วมมือนี้ถ้าทำมากเกินไปมันมีทางทำได้อยู่อย่างเดียว ก็เป็นระบบที่บังคับมากขึ้น ต้องมีระบบของการบังคับมาจากศูนย์กลางว่า ให้ทำร่วมกันอย่างนั้นอย่างนี้ ซึ่งเป็นระบบที่ผมไม่เห็นด้วย

กราวนี้สิ่งที่ผมอยากเสนอ คือ ที่ผมว่าเสรีนั้นนะ เราน่าจะตีความหมายให้กว้างออกไปได้ว่าเป็นระบบของการกระจายอำนาจ ก็เป็นเสรีในลักษณะที่ว่ามีการรวมจากพื้นฐาน ก็ดำเนินแต่เสรีภาพแล้วทุกคนอยู่ต่างหากจากกัน มันก็เกิดระบบอย่างที่ว่าอาจารย์กระมล หรือคุณวรพุทธิว่าได้ว่าทำให้ผู้ที่มีพลังมากกว่าใช้ประโยชน์ แต่ถ้าเผื่อเราเน้นเสรีภาพแต่เรามีการเกาะกลุ่มกัน การเกาะกลุ่มที่เสรี และเป็นการเกาะกลุ่มจากข้างล่าง แต่ยั้งรักษาเสรีภาพของสมาชิกที่เข้ามาอยู่ในกลุ่ม อันนี้จะทำให้เกิดการก่อ

รแบบ collective ขึ้น ซึ่งจะรักษาไว้ได้ ทั้งเสรีภาพ และในขณะเดียวกันก็มีการรวม กลุ่มมากขึ้นด้วย

วรพุทธิ: ผมขอติเมติก เมื่อขึ้นบอกว่าถ้า หากมีการเน้นถึงการร่วมกัน ต้องมีการ บังคับ ผมไม่เห็นว่ามันจำเป็นเลย ผมถึงได้ เห็นว่าเราต้องพยายามแก้ไขความกติกของ คน ถ้าหากว่าเห็นคุณประโยชน์หรือว่าเข้าใจในลักษณะของการกระทำร่วมกัน มันก็จะ ยิ่งลดความจำเป็นที่จะต้องมีการบังคับลงอีก เพราะว่า ใครบ้างจะไม่เห็นประโยชน์ ถ้า ทั้ง 3 คนทำงาน เพื่อทั้ง 3 คน มันสะดวก กว่าต่างคนต่างทำงานอันเดียวกันนั้นตาม ลำพังเพื่อประโยชน์ของตัวเอง

ฉัตรทิพย์: แต่อันนั้นจะต้องเริ่มมาจากแต่ละบุคคลที่จะเห็นด้วยกัน ไม่ใช่เริ่มมาจาก มีองค์การอะไรสักองค์การหนึ่งมาบอกว่า คุณ 3 คนนี้ควรจะต้องร่วมกัน

วรพุทธิ: ผมถึงได้เน้นถึงการฝึกหรือการ สอน หรือการอำนวยความสะดวกให้คนเข้าใจ ไม่ได้ หมายความว่าวันใดก็คืนทีสถาปนากระทรวง แห่งความเป็นจริง หรืออะไรขึ้นมาว่าต้อง เชื่อ ตรงกันข้ามผมไม่ได้คิดอย่างนั้น

ไพจิตร: อันนั้นผมเห็นด้วย ก็ว่าเราเริ่มต้น ด้วยการศึกษาให้รู้ว่าทุกคนต้องการ อะไร ผมว่าเราสามารถที่จะทำให้ทุกคนเห็น

ด้วยกันได้ในเรื่องนี้ ก็ต้องการให้ทุกคน ได้รับความยุติธรรมเท่ากัน ถ้าหากทำได้มัน ไม่ต้องมีระบบกลางที่บังคับ เพราะว่าระบบ กลางนั้นมันจะมาจากคนแต่ละบุคคลนั่นเอง เลือกกันขึ้นมาเป็นลำดับ ขึ้นมาเป็นระบบ กลาง ซึ่งมี rotation ทุกคนจะผ่านมาเป็น ระบบกลางอยู่ที่ เพราะฉะนั้น ในเมื่อมัน ช่วยกันทุกคน จุดหมายของกลางหรือตัว สุดท้ายเหมือนกัน จะไม่มีการบังคับ

ฉัตรทิพย์: ระบบกลางนี้ผมกลัวว่า เขาอาจ จะอ้างว่าเพื่อสังคม เพื่ออะไรต่างๆ แต่ ความจริงก็เพื่อตัวระบบกลางนั่นเองแหละ..

ไพจิตร: ที่นี้ระบบกลางที่ทำเพื่อคนทั้งหมด มันก็ไม่ใช่ระบบกลางในปัจจุบันที่ฉัตรทิพย์ กำลังคุยอยู่ เพราะว่า ระบบกลางปัจจุบัน มันไม่ได้มาจากรากฐานของประชาชน.....

ฉัตรทิพย์: หรือ ระบบสังคมนิยมเต็ม ที่ที่ไม่ได้คำนึงถึงเสรีภาพของบุคคลมันก็คือระบบกลาง

ไพจิตร: คำว่า เสรีภาพ มันเป็น illusion มันไม่มีจริง ๆ

กระมล: ผมเห็นด้วยกับอาจารย์ไพจิตร คือ เสรีภาพนี้ก็พูดกัน มันอยู่ที่อะไรก็ไม่รู้.... เรามักจะหวังว่ามันมีอยู่ตลอดเวลา แล้วก็ไม่ มีโอกาสได้ enjoy the fruit of that freedom.....

ไพจิตร: เป็นเรื่องมีอันหนึ่งทีกลุ่มหนึ่ง จะก่อก่อกลุ่ม.....

กระมล: อย่างนั้นแหละ

ฉัตรทิพย์: ผมไม่เห็นด้วย เสรีภาพเป็นสิ่งที่อยู่ในพื้นฐานของความเป็นมนุษย์อยู่แล้ว...

ไพจิตร: อย่างคำว่า individualism นั้น ก็มาจากระบบ capitalism นั้นเอง เพราะว่าคนจริงๆ คนเดียวทำอะไรไม่ได้ จะต้องอยู่เป็นกลุ่ม มนุษย์เป็นสัตว์สังคม ไม่ใช่สัตว์ตัวเดียว ฉะนั้นจะอยู่ไม่ได้ จะไม่มีความหมายอะไรเลย ถ้าไม่อยู่ในสังคมใดสังคมหนึ่ง

ฉัตรทิพย์: ผมอยากจะเน้นอีกครั้งหนึ่งว่า ระบบที่เน้นเข้าสู่ศูนย์กลางนี้ ปากอาจจะว่าเพื่อสังคม แต่ว่าอาจจะทำเพื่อผลประโยชน์ของตัวเอง.....

ไพจิตร: ตัวเองนั่นคือใคร?

ฉัตรทิพย์: ตัวเองนั่น คือโอ้กลุ่มกลางนั้น อาจเป็น bureaucracy ของหน่วยกลางนั้นเองก็ได้ เพราะฉะนั้น ผมไม่ไว้ใจ ผมอยากให้มีการสร้างรากฐานมาจากพื้นฐานจริงๆ คือพื้นฐานจากความเป็นคนของแต่ละบุคคล ไม่ใช่โดยระบบแห่ง..... เผด็จการลงมา ถึงแม้ว่าจะอ้างว่าเพื่อสังคม ผมก็ไม่เชื่อ เพราะว่า อยู่ห่างไกลเกินไป

วรพุทธิ: นี่เข้าใจผิดนี้ เมื่อผมบอกว่าเน้นถึงการรวมกันกระทำเป็นส่วนรวม มิได้หมายความว่ามันจะต้องดำเนินไปโดยมีศูนย์กลางอันเดียว ผมไม่ได้ว่าอย่างนั้น ผมหมายถึงทัศนคติหรือความคิดของคนต่างหากที่จะทำรวมกัน ถ้าหากมีคนที่คิดเห็นเช่นเดียวกันนั้นแล้ว โอ้วิธีการที่เราจะทำอย่างนั้นมันขึ้นอยู่กับความเป็นจริง เป็นต้นว่าถ้าเรามีความคิดอย่างนั้นแล้ว ไม่ได้หมายความว่าเราจะแปรสภาพเศรษฐกิจทางก้านเกษตรกรรมเป็น state farm ที่ใหญ่ที่สุดในโลก ไม่ใช่อย่างนั้น เราเพียงแต่ว่าเราต้องการให้มีการผลิตร่วมกัน ถ้าหากความเป็นจริงมันต้องบังคับให้เรามีการผลิตในส่วนภูมิภาคเป็นกลุ่มเป็นก้อนจำเพาะส่วนนั้น เป็นสหกรณ์อะไรขึ้นมา โธ่ันนั้นมันก็เกี่ยวกับความเป็นจริงที่เราจะจัดขึ้น

กระมล: เพราะฉะนั้น ผมคิดว่าคุณวรพุทธิก็พูดชัดว่าหมายถึงระบบสหกรณ์ ก็ไม่ได้มีการไปตัดสิทธิ์เสรีภาพของใคร คือทุกคนยังคงมีเสรีภาพตามความสามารถทางการผลิตของตน เพราะฉะนั้น ไม่เห็นมีอะไรที่อาจารย์ฉัตรทิพย์น่าจะต้องปฏิเสธ ในจุดนี้เสรีภาพที่อาจารย์พูดถึงมักจะหมายถึงเสรีภาพในด้านการเมือง เสรีภาพในก้านอะไรก็ไม่ว่า ซึ่งผมยังไม่เข้าใจความหมาย

เหมือนกันว่า ไอ้เสรีภาพที่อาจารย์พูดคืออะไรแน่ ผมเชื่ออยู่เสมอว่า ถ้าหากย้ายในเรื่องเสรีภาพมากก็จะมีคนกลุ่มเดียวแหละครับที่ enjoy the fruit of that freedom

ฉัตรทิพย์ : ผมจะพูดให้ชัดลงไป ในทางการเมือง เสรีภาพผมหมายถึงระบบประชาธิปไตย ซึ่งเคารพสิทธิของมนุษย์ที่ประกอบขึ้นมาเป็นระบบการเมืองอันนั้น เป็นระบบซึ่งรัฐเข้ามาเกี่ยวข้อง ทางสังคมโดยมีข้อจำกัด คือไม่เข้ามาทำแทนสถาบันทางสังคมอื่นเสียทุกสถาบันไป ยอมให้มีสถาบันอิสระต่าง ๆ ในสังคมให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ สำหรับงานด้านเศรษฐกิจผมหมายถึงระบบซึ่งเอกชนหรือธุรกิจเอกชนเป็นตัวจักรที่มีความสำคัญในการผลิต อันนั้นไม่ได้หมายความว่าในกิจการหลายชนิดนั้นจะมีรัฐวิสาหกิจไม่ได้ มิได้ ผมยอมรับในกิจการผลิตบางชนิด และระบบสหกรณ์นั้นผมเห็นด้วยแต่ผมอยากเห็นว่าในด้านการผลิตนี้ควรรักษาระบบที่เอกชนมีความกิติริเริ่มในทางการผลิตและเป็นเจ้าของตัวประกอบการผลิตไว้ ซึ่งหมายความว่า การผลิตยังรักษาไว้ให้เป็นของเอกชนอยู่ แต่สิ่งที่เราน่าจะเรียกร้องจากการปฏิบัติของรัฐบาลหรือหน่วยการผลิต คือให้มีการแจกจ่ายอย่างยุติธรรมโดยนำความคิดด้านความ

เสมอภาคและสวัสดิการมาเกี่ยวข้องให้มาก

ข้อเสนอของผมนี้จะกระทบกระเทือนการผลิตด้วยในระยะหลัง คือจะทำให้การผลิตมีไต่อยู่ในมือของคนเฉพาะบางกลุ่มซึ่งเป็นสภาพการณ์ที่เราไม่ปรารถนาในปัจจุบัน ถ้ามีการกระจายการแจกจ่ายรายได้ให้ยุติธรรมมากขึ้น การผลิตในท้ายที่สุดจะประกอบไปด้วย.....ผู้ที่จะเป็นนายทุนก็คือเรา ๆ หลายน ๆ คนนี้แหละ เพราะว่า คุณนี้จะมาจากคนใดคนหนึ่งนั้น ไม่พอเพียงเสียแล้ว เพราะว่าได้มีการแจกจ่ายรายได้โดยเสมอภาคยิ่งขึ้นแล้ว การผลิตในระบบอันใหม่นี้ คือธุรกิจของบริษัทมหาชน ซึ่งเป็นของเอกชนอยู่ แต่ว่าเป็นเอกชนทั่วไปหลาย ๆ คน

ไพจิตร : เอกชนทั่ว ๆ ไปหลาย ๆ คน ก็มักจะเป็นเอกชนที่มีทรัพย์สินอยู่แล้ว

กระมล : มีฐานะดีอยู่แล้ว.....

ฉัตรทิพย์ : แต่ว่าการแจกจ่ายรายได้และทรัพย์สินที่ยุติธรรมมากขึ้นจะทำให้คนเหล่านั้นไม่สามารถจะตั้ง family business อย่างปัจจุบันนี้ได้

ไพจิตร : แจกจ่ายรายได้หมายความว่าอย่างไร

ฉัตรทิพย์ : หมายความว่าใช้ระบบภาษีหรือระบบสวัสดิการในหน่วยธุรกิจนั่นเอง

กรมล ถ้าอย่างนั้น ผมก็เห็นจะพอรับได้ใน ส่วนใหญ่ของอุดมการณ์ที่อาจารย์ฉัตรทิพย์ ว่ามา แต่ผมขอเติมไว้นิดหนึ่ง อะไรๆ ก็ แล้วแต่เถอะ ไอ้การย้ายในเรื่องวิสาหกิจ เอกชนมากๆ ที่ว่าเป็นตัวจักรสำคัญในการ ที่จะเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอะไรนี้ ผม รู้สึกว่าในปัจจุบันเมืองไทยเรานี้ก็ย้ายในเรื่อง นั้นมาก ว่าให้เอกชนทำไอ้โน่น ทำไอ้โน้นมาก แต่ผมก็มานั่งเวทนาอยู่ว่า แหม เสรีภาพ มันก็เลยเอาไปใช้ทางสร้างไนท์คลับ สร้าง โรงแรม สร้างอะไรต่างๆ ที่ไม่เห็นจะมี ประโยชน์อะไรกับเศรษฐกิจหรือทางสังคม อะไรเลย ทำให้มีการจ่ายเงินกันอย่างฟุ้งเฟ้อ มากมาย ผมคิดว่าอันนี้ต้องมี guidance มาจากรัฐว่า การลงทุนนั้นคงลงทุนได้ แต่ต้องลงทุนไปในทางที่จะเกิดประโยชน์ ต่อสังคมให้มากขึ้น ไม่ใช่เอาไปลงทุนในการ สร้างโรงแรม แล้วก็เปลี่ยนไปกลายเป็นที่ สำหรับทหารอเมริกันเช่า ไนต์คลับเกิดขึ้น มาเป็นดอกเห็ด เบิกกันทั่วทุกหนทุกแห่งนี้ คิดว่าดีแล้วหรือครับ เสรีภาพให้เอกชน ทำมากอย่างนี้?

ฉัตรทิพย์ ก็อันนั้นมันเป็นระบบวิสาหกิจ เอกชนในแบบปัจจุบันนี้ ซึ่งมันเป็นแบบ family business ระบบที่ผมเสนอเป็นระบบ ธุรกิจเอกชน แต่ไม่ใช่ในรูป family

business แต่เป็นธุรกิจเอกชนของมหาชน ของบุคคลทั่วไป ซึ่งอันนั้นมันจะทำให้สังคม เข้ามามีส่วนในการตัดสินใจว่าการลงทุนนั้น จะลงทุนไปในทางไหน

ไพจิตร ถ้าหากมหาชนสนใจในการตั้ง ไนต์คลับ คิดว่าดีหรือ?

ฉัตรทิพย์ ผมคิดว่ามหาชนคงไม่สนใจในการ ตั้งไนท์คลับ เพราะว่า มีความคิดความอ่าน มาจากหลายๆ ฝ่าย

กรมล คำว่ามหาชนที่อาจารย์ฉัตรทิพย์พูด มันก็ illusion อีกแหละครับ มหาชนอาจ จะมีคนอยู่กลุ่มเดียวแหละครับ สัก ๒๐๐ ครอบครัวแล้วก็ทำการทุกอย่างเหมือนอย่าง ที่เกิดขึ้นในปากีสถานหรือเกิดขึ้นในฟิลิปปินส์เดี๋ยวนี้แหละครับ มหาชน มหาชน นามว่ามหาชนแต่ว่ามีคนกลุ่มเดียวจัดการใน นามมหาชน

ฉัตรทิพย์ ถ้ามีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบที่ ผมเสนอโดยแท้จริง ข้อวิตกของอาจารย์นี้ จะไม่มีทางเกิดขึ้นได้ เพราะเมื่อมีการแจกจ่ายรายได้และทรัพย์สินที่ยุติธรรมแล้ว ก็ หมายความว่า ไอ้ 200 ครอบครัวนั้นถูกที่ แยกไป รายได้และทรัพย์สินจะถูกแจกจ่าย ไปอยู่ที่บุคคลต่างๆ ในสังคมแทนที่จะสะสม อยู่เฉพาะใน 200 ครอบครัว แล้วจะมี สถาบันการเงินทำหน้าที่ระดมการสะสมทุน

กลับมาเพื่อก่อตั้งกิจการ แต่คราวนี้ทุนจะมาจากบุคคลทั้งหลายในสังคม ซึ่งบุคคลเหล่านี้ย่อมมีสิทธิในการควบคุมการกิจการของธุรกิจมหาชนที่จัดตั้งขึ้น บุคคลเหล่านั้นส่วนหนึ่งจะเป็นผู้ที่ทำงานในระดับต่าง ๆ ในธุรกิจนั้นเองซึ่งเขาเองจะคอยควบคุมมิให้ผู้ที่ทำหน้าที่บริหารในธุรกิจนั้นจัดการไปตามอำเภอใจ ผมอยากขออย่าว่าระบบซึ่งให้คนเพียง 200 ครอบครัวก็ดี หรือให้รัฐเท่านั้นก็ดี เป็นเจ้าของทุนและจัดการธุรกิจทั้งสิ้นของระบบเศรษฐกิจต่างเป็นระบบแห่งการบังคับด้วยอำนาจและมีความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจอย่างยิ่งด้วยกันทั้งสิ้น ผู้ที่มีอำนาจและทรัพยากรทางเศรษฐกิจในระบบแรกก็คือ ครอบครัวที่มั่งคั่ง หรือพวกเจ้าขุนมูลนาย ส่วนในระบบหลังก็คือข้าราชการ พวก bureaucrat ขึ้นสูงซึ่งมาจากสมาชิกสำคัญของพรรคเพียงพรรคเดียว ที่ครองอำนาจเผด็จการเบ็ดเสร็จในประเทศ ระบบประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจและการเมืองนั้นจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการกระจายทรัพยากรทางเศรษฐกิจทั้งที่เป็นรายได้และทรัพย์สินไปสู่บุคคลต่างๆ ในระบบเศรษฐกิจ

ไฮจิร ผมคิดว่าระบบที่ฉัตรทิพย์พยายามจะเสนอ ก็คือระบบ welfare state ซึ่ง

ตามหลักก็ แต่ถ้าเราจะดูกันอีกทีผมว่ามันจะเป็นระบบคล้ายๆ เรียกว่า Paternalism คือคนที่รวยแล้วหรือมีอะไรแล้วนี้ ก็ถึงคนจนบ้างนึกหน่อยในฐานะที่ตัวเองรวยแล้ว พยายามที่จะช่วย ซึ่งความจริงนั้นเป็นสิทธิของคนจนแท้ๆ มีสิทธิที่จะได้รับความยุติธรรมทางด้านสังคม ไม่ใช่ว่าเราโยนให้เหมือนโยนให้หมาตัวหนึ่ง ผมว่าบริษัทต่างๆ นี่ควรเป็นของ public แท้ๆ ไม่ใช่มหาชนเฉยๆ ก็ถือว่าเป็นของชนทั้งชาติ เป็น social ownership มากกว่า state ownership เพราะว่า state ก็เป็น expression ของ society อย่างที่ผมบอก มันควรจะเป็นสังคมแท้ๆ รวมทั้งหมกที่เป็นเจ้าของเพื่อผลิตขึ้นมาเพื่อที่จะให้ผลลัพธ์ที่แบ่งกันระหว่างคนที่อยู่ในสังคมนั้นทั้งหมด ผมรู้สึกว่าจะมีความยุติธรรมมากกว่า

ฉัตรทิพย์ ความจริงลักษณะที่ผมว่าให้มีการแจกจ่ายรายได้โดยยุติธรรมยิ่งขึ้นนี้ ไม่ใช่เพราะว่านายทุนใจบุญ เห็นใจ แต่ว่าเป็นการเรียกร้องโดยสิทธิ ทุกฝ่ายเรียกร้องให้มีการแจกจ่ายรายได้โดยยุติธรรม อาจจะเป็นทางพรรคการเมือง โดยทางสมาคมอาชีพ หรือสหภาพกรรมกร ก็เรียกร้องโดยสิทธิ และระบบการเมืองเอื้ออำนวยต่อการเรียกร้องอันนี้ด้วยคือการแจกจ่ายรายได้เป็นไป

โดยยุติธรรมโดยสิทธิ ไม่ใช่เพราะว่าเห็นว่า
สงครามก็เลวหยิบยื่นให้

ไพจิตร: คำว่ายุติธรรมมีความหมายแค่ไหน?
เพราะยุติธรรมสำหรับคนหนึ่ง สำหรับนาย-
ทุน นี่อาจไม่ยุติธรรมสำหรับลูกจ้าง

ฉัตรทิพย์: ระบบที่เสนอจะทำให้ทั้งสองฝ่าย
ประนีประนอมกันได้

ไพจิตร: มันจะประนีประนอมกันไม่ได้
ตรรกะที่คนหนึ่งมีฐานะเป็นคนให้อีกคน
หนึ่งมีฐานะเป็นคนรับ คนที่รับนี้ฐานะด้อย
กว่าทุกที

ฉัตรทิพย์: แต่ในลักษณะของระบบของ
วิสาหกิจที่ผมเสนอนี้ ความจริงกรรมกร
หรือผู้ที่ทำงานก็เป็นนายทุนอยู่ด้วย เพราะ
ว่ามีส่วนในหุ้นส่วนของบริษัทด้วย เพราะ-
ฉะนั้น ในลักษณะหนึ่งเขาก็ทำหน้าที่ใน
ลักษณะเป็นเจ้าของด้วย

ไพจิตร: ผมไม่เชื่อเท่าไร เพราะว่า ที่
ฝรั่งเศส เคยโกลด์ได้เสนอทำแบบนี้ ปรากฏ
ว่ากรรมกรไม่ยอมรับ เพราะว่า เห็นว่ามัน
เป็นฉากเฉย ๆ ที่กันความเป็นจริง คือ
exploitation ของกรรมกร และกรรมกรไม่
ยอมรับ เพราะว่า จุดมุ่งหมายคือต้องการ
เป็นเจ้าของแท้จริง ไม่ใช่ว่าได้รับส่วนแบ่ง
หุ้นใบหนึ่ง

วรพุทธ์: ปัญหามันอยู่ที่ว่าอย่างนี้ ในขณะที่

ระบบส่วนหนึ่งเป็นอย่างที่คุณฉัตรทิพย์ว่า
และอีกส่วนยังดำเนินอยู่เอกเทศแบบใน
ฝรั่งเศส ปัญหามันมีอยู่ว่าคนงานนี้เปรียบ-
เทียบฐานะของตนเอง ในกรณีหนึ่งมีหุ้น-
ส่วนอันเป็นกระดาษ อีกส่วนหนึ่งได้เงินสด
เป็นการตอบแทนงาน เพราะฉะนั้น ผมจึง
เห็นว่าถ้าเราจะเปลี่ยน ถ้าเราจะทำอย่าง
ที่คุณฉัตรทิพย์ว่า ต้องเปลี่ยนทั้งหมด ในเมื่อ
มันไม่มีการเปรียบเทียบว่า โอ้มันมันอาจจะมี
โอกาสที่จะได้รับผลประโยชน์จาก exploita-
tion แล้วนี้ มันก็จะไม่มีการขัดข้องต่อระบบ
ที่คุณฉัตรทิพย์ว่า ถ้าหากว่าทั้งหมดในสาขา
อุตสาหกรรมใช้ระบบเดียวกันหมด คือ
ระบบ public participation อย่างนี้มันก็
ไม่มีปัญหา แต่ถ้าเหลือไว้.....

ไพจิตร: ใช่ ผมเห็นด้วย แต่มันก็ยัง
มีปัญหายูนิต เรื่องเงินเดือนที่ได้รับมากกับ
แรงงานที่เสียไปมันตรงกันหรือเปล่า?

ฉัตรทิพย์: ก็เรียกร้องได้ใช่ไหม?

ไพจิตร: เรียกร้องไม่ได้สิ ถ้าทุกคน
เหมือนกัน

วรพุทธ์: ควรจะเป็นอย่างนี้ ทั้งด้านอุท-
สาหกรรมและเกษตรกรรมควรมี exchange
medium เหมือนกัน ไม่ใช่ทางด้านอุตสาหกรรม
มีเงินสด มีโบนัส หรืออะไรแตกต่าง
ไปจากรายได้ของเกษตรกร ในกรณีนั้นก็

การเปรียบเทียบกันอีก

ฉัตรทิพย์: ครับ แต่ว่าในท้ายที่สุดก็อาจตกลงในแง่ที่ว่าคนงานทางเกษตรก็เคลื่อนเข้ามาอยู่ทางอุตสาหกรรมมากขึ้น ถ้าเผื่อเรามีระบบรับได้

วรพุทธิ: แต่มันต้องมีเหลืออยู่เสมอ

ไพจิตร: แต่มันต้องมีเหลือ ไม่งั้นจะทำอย่างไร

ฉัตรทิพย์: ใช่ แต่เมื่อจำนวนตกลง รายได้ต่อกันมันย่อมสูงขึ้น

ไพจิตร: นี่ไม่แน่

วรพุทธิ: เพราะฉะนั้น เวลาผมพูดถึงองค์การสหกรณ์ ผมไม่ได้พูดเฉพาะในด้านการ production พูดในด้านการเป็นองค์การสำหรับ exchange ด้วย เป็นแหล่ง exchange สินค้า อุตสาหกรรมกับสินค้าเกษตรกรรม และเป็น exchange house สำหรับสินค้าทั้ง ๒ ฝ่าย เพราะฉะนั้น exchange system จึงจะไม่มีปัญหา

ฉัตรทิพย์: ผมคิดว่าวันนี้เราก็ได้พูดกันมานานพอสมควรแล้ว เราคงยุติกันเพียงแค่นี้ ผมขอสรุปว่าสำหรับในประเด็นที่ ๓ ที่พูดถึงเรื่องที่ว่า อุดมการณ์ในอนาคตของประเทศไทยควรมีลักษณะไปในทางใด เราทั้ง ๔ คนเห็นด้วยกันว่า ควรเน้นให้เห็นความสำคัญของส่วนรวม แต่มีความ

แตกต่างกันความเห็นอยู่ว่า ที่ว่าส่วนรวมนี้ ควรจะพิจารณาในลักษณะของส่วนรวมแท้ๆ หรือควรพิจารณาส่วนรวมในฐานะที่เป็นส่วนที่ประกอบขึ้นมาของปัจเจกชน ควรพิจารณาปัจเจกชนในฐานะที่เป็นองค์ประกอบของส่วนรวมนั้นอย่างไร? ซึ่งในข้อนี้ที่เห็นด้วยกันอย่างหนึ่งที่สำคัญคือ การแจกจ่ายรายได้ที่ไปสู่ปัจเจกชนนั้นจะต้องเป็นไปโดยเสมอภาคยิ่งขึ้น แต่ที่ว่าระบบแห่งการผลิตนั้น มีความเห็นแตกต่างกันอยู่ว่าจะใช้ระบบซึ่งรวมปัจจัยการผลิตเป็นของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการผลิตอุตสาหกรรม อันนั้นอย่างหนึ่ง หรือว่าอีกอย่างหนึ่งพยายามแจกจ่ายรายได้ให้เสมอภาค ซึ่งจะทำให้ปัจเจกชนมีรายได้มากขึ้นทำให้มีส่วนร่วมลงทุนมากขึ้น ซึ่งระบบหลังนี้การจัดตั้งองค์การรัฐก็จะเป็นในลักษณะบริษัทมหาชน ซึ่งกิจการและปัจจัยการผลิตเป็นของเอกชน ที่สรุปมานั้นทางอุตสาหกรรมเป็นสำคัญ ส่วนในทางเกษตรนั้นเราทุกคนเห็นด้วยกันว่า ควรนำระบบสหกรณ์มาใช้มากที่สุด เป็นระบบที่คงไว้ซึ่งเสรีภาพในการผลิตของแต่ละส่วน แต่ว่าในขณะเดียวกันก็ส่งเสริมการร่วมมือกันมากขึ้นระหว่างสมาชิกของสหกรณ์.